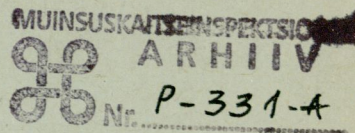

ERA, T-76.1.309

ENSV MN Riiklik Ehituse ja Arhitektuuri Komitee
Teaduslik Restaureerimise Töökoda

Tellijaja: ENSV MN Riiklik Ehituse ja Arhitektuuri Komitee

Šifr.: 63/61.

Objekt: Padise kloostri varemed.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu
Riiklik Ehituse ja Arhitektuuri
Komitee

ARHIIV

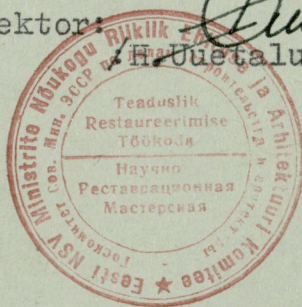
№ _____

Padise kloostri varemetes 1961. aastal
tehtud tööde aruanne koos fotodega.

Köide A.

Direktor:

[Handwritten signature]
H. Uetalu.

Peainsener:

[Handwritten signature]
/R. Maurer./

Proj. sekt. juh.:

[Handwritten signature]
/T. Kuusmaa./

Objekti autorid:

[Handwritten signature]
/V. Raam./

[Handwritten signature]
/R. Zobel./

Tallinn, 1961. a.

Köite A sisukord.

- I Üldisi märkmeid.
- II Väljakaevamistööd.
  - A. Sisehoov ja sellega seotud ehitusosad.
  - B. Läänetiib.
  - C. Lõunatiiva välissein.
  - D. Kapiitlisaal.
  - E. Kiriku ida-aken.
  - F. Kiriku põrand.
  - G. Ristikäigu võlvijäljed sisehoovis.
  - H. Leiumaterjal.
  - I. Krüpti nišš.
- III Restaureerimistööd.
- IV 1962.aastal kavatsetavate tööde plaan.
- V Padise kloostri varemete 1961.a. konserveerimistööde kronoloogiline tabel.
- VI Aruanne end. Padise kloostri varemete objektile 1961.a. kulutatud summadest seisuga ol.dets.1961.a.
- VII Fotoillustratsioonide nimestik.

Padise kloostri varemetes 1961.aastal tehtud
tööde aruanne.

I Üldisi märkmeid.

1961.a. juuni algusest kuni septembri lõpuni teostatatud tööd Padise end. kloostri varemetes moodustasid sisulise jätku eelmistel aastatel alustatud töödele. Nagu varem, nii kulgesid tööd ka käesoleval aastal põhiliselt kahes teineteisega orgaaniliselt seotud suunas, mis seisnesid ehitusajaloolistes väljakaevamistes ja müürisäilmete konserveerimises. Rõhuva osa töömahust võtsid endale mullatööd kloostri sisehoovis, läänetiivas ja mõnevõrra ka lõunatiiva välisküljel. Läbiviidud konserveerimistöode maht sõltus peamiselt sellest, kui palju suudeti väljakaevamistöodega ettevalmistada fronti konserveerijatele. Erakordselt suurtest mullatöödest tingitult olid konserveerimistööd, eriti sespoooni esimesel poolel tugevalt pidurdatud. Tegelikult avanes tööfront selles osas alles sespoooni lõpuks, mille tõttu suur osa kavatsatud töödest konserveerimise alal jäi tege-mata ning kandus järgmisesse aastasse. Siinjuures ei saa jätta mainimata, et tööde järjekorra parema organiseerimise juures TRT poolt oleks võinud väljakaevamiste arvel teostada mõningaid konserveerimistöodega seotud operatsioone, mis olid ilmselt kiireiseloomulised ega kärsinud oma tehniliselt iseloomult mingisugust venitamist, rääkimata edasilükkamisest järgmisele sespooonile (näit. tornelamu pikemat aega täielikus avariiolukorras

oleva alumise korruse tugistamine, mille hädavajalikkusest oli korduvalt juttu juba sessooni algusest alates).

Tööde üldjuhendajaks oli objekti autor arh. R. Zobel. Tööde teostamise tegelik organiseerimine oli usaldatud TRT töödejuhatajale Kesaväljale (sessooni lõpus asendas teda Ross), kes oma tööobjekti ka tööpoolest paar korda kuus mõne tunni jooksul külastas. Nii osutus tööde läbiviijaks kohapeal brigadiir Pello, kelle käsutuses oli üks abitööline müüritööde alal ja juhuslikke mullatöölisi ning kärumehi, kelle arv kõikus kahest kuni seitsmeni. Tööde teaduslikuks juhendajaks ning vaatlajaks, leidude kogujaks, fotofikseerijaks, vajalike sondaažide ja proovišurfide teostajaks ning käesoleva aruande autoriks oli TRT teaduslik töötaja V. Raam, kellel oli võimalik kohal viibida vaevalt pool sellest ajast, mil toimusid teaduslikult tähtsad väljakaevamised ja konserveerimistööd. Leidude üldjoonelise kirjeldamise ja kataloogimise teostas teaduslik töötaja M. Pihlak alles pärast sessoonitööde tegelikku lõppemist. Mõõdistamisi väljakaevatud müüriosadel tegid TRT tehnikud Kark ja Kaseväli, vähemal määral ka arh.k.t. Kannelmäe.

II Väljakaevamistööd.

Väljakaevamistööd toimusid põhiliselt kolmes kloostri osas: sisehoovi lõunaküljel, läänetiiva lõunapoolses ruumis ja lõunatiiva välisküljel. Selline kohtavalik oli tingitud kahest põhjusest. Esiteks oli vajalik võimalikult kiiresti vabastada varisemisprahist läänetiiva lõunapoolne lõik ja sisehoovi edelanurk, kus müürid olid kõige halvemas seisukorras ning ootasid konserveerimist. Konserveerimist aga ei saanud enne alustada, kui müüride vundamendid on väljakaevatud, sest seinad olid paiguti kuni alusmüürini varisenud või hilisematel ümberehitamistel lammutatud. Varisemisprahi paksus mainitud piirkonnas ulatus 1,5 meetrist 3 meetrini. Lõunatiiva välisküljel, kus seinamüür oli allpool akende tsooni kuni 2 meetri kõrguselt ja 85 sm sügavuselt täiesti varisenud, kõikus seina varjava varisemisprahi paksus 2 m piirides. Kirjeldatud olukord põhjustas mullatööde mahu suurenemist, mis konserveerimisega seotud mahu tunduvalt ületas. Kaevamised viidi läbi pool-arheoloogilisel menetlusel. Ilmsele varisemiskihile sattudes ei kasutatud sõelumist, vaid piirduti vaatlusega, millega kaasus ettesattuvate leidude, peamiselt raiddetailide korjamine. Kultuurkihi piirkonnas, näit. põrandate ja ukseavade juures olevate alumiste kihistuste puhul kasutati sõelumist.

A. Sisehoov ja sellega seotud ehitusosad.

Ehitusprahi ja mulla väljavedu sisehoovi põhjapool-
ses osas oli 1960. a. suvel jõudnud hoovi algse nivoo
lähedale. Kaevata oli jäänud ca 50 sm. Lõunapoolne ja
osaliselt ka läänepoolne osa hoovist puhastati käesoleval
hooajal ja avati sel viisil prahi väljaveo võimalus lää-
netiiva lõunapoolsest ruumist, mille seinad on üldiselt
varisemisohus.

Hoovi lõunapoolsel küljel oli vastu lõunatiiba mõisa-
perioodil (XVIII saj. esimesel poolel) ehitatud suurem,
kogu hoovi laiust hõlmav elamutaoline hoone. Hoonest säi-
linud alumised müüriosad paljastusid osaliselt juba 1960.
a. suvel, kuid olid ca 130 sm kõrguselt (see oli ühtlasi
ka müüride säilivuskõrgus) prahi ja mulla sees. Käesole-
val suvel kaevati müürijäänused lõplikult välja. Pärast
pildistamist ja graafilist fikseerimist müürijäänused
kõrvaldati kui kloostri algsesse kompleksi mitte kuulu-
vad. Müüride säilivus oli erakordselt halb, nad olid lao-
tud savi abil, kusjuures materjalina oli peamiselt kasuta-
tud kloostri üksikute ehitusosade lammutamisel saadud
paasi ja munakive. Nende hulgas leidis ka üksikuid raid-
detaile. Hoovi pind hoone all oli munakividest silluti-
sega kaetud, milles leidis üksikuid suuremaid laiike, mis
olid kaetud ebahühtlaste paeplaatidega. Ulatuslikum pae-
plaatidega hoovipind paljastus lõunaseina laia keldri-
kaare ees. Oluline on seejuures märkida, et hoovi sillu-
tis ulatus lõunatiiva kõrval tunduvalt kaugemale hoovi,
kui ristikäigu oletatav laius. Järelikult on sillutis
ehitatud pärast ristikäigu lammutamist ja kuulub mõisa-
perioodi, mis algas XVII sajandi kolmekümnendate aasta-
tega.

Pildid
nr. 6-9,
31

Pildid
10-12

Pilt
10

Hoovi väljakaevamisel paljastunud paekivist sillutise osad kirdenurgas ja idaküljel on samuti uuemat päritolu. Sillutise peal olnud täitekihist leitud klasuuritud ahjukahlite barokne reljeef lubab sillutist dateerida hiljemalt XVIII saj. esimesse poolde, s.o. aega, mil mõisnik kasutas kloostrihooneid eluruumidena. Sillutise alt ja ka sillutisest endast leitud raidkivide fragmendid (muuseas ümara lavatooriumi küljeosa) ei võimalda ajalist määrangut nihutada ka mitte kloostri perioodi. Seda dateeringut kinnitab asjaolu, et sillutis asub kohal, kus algselt seisid ristikäigu kaaristu piilarid ja märgatavalt kõrgemal paiknev ristikäigu põrand. Ilmselt on paekivist sillutis ehitatud ilmse eesmärgiga juhtida põhja- ja idatiiva katustelt tulevat vihmavett sisehoovi liivase pinnasega keskosasse. Edelapoolse kergelt kaldu olev sillutis on hoovipoolses osas laotud veerandringile läheneva ühtlase kurvina, mis lõpeb ligikaudu seal, kus hoovi lõunaosas paiknes mõisniku poolt juurdeehitatud hoone.

Pilt 19

Kuna sisehoov on lõplikult veel väljakaevamata, siis ei saa ta algse pinnakõrguse täpsemat määramist veel teostada. Põhjaküljel, kus ristikäigu kohal kaevati ligikaudu kuni loodusliku pinnaseni, paljastus ristikäigu algset põrandakõrgust tähistav müüriirant. Selle järgi otsustades on sisehoovi algne nivoo olnud mitte palju madalam ristikäigu põrandast. Seda näib tõestavat ka sisevärava lävepaku kõrgus (lävepaku esine ala on veel lõplikult kaevandamata).

Pildid
20,21

Hoovi lõunaküljele püstitatud hoone ehitamisel oli kasutatud idatiiva ristikäigu neid piilareid, mis sattu-

sid hoone idaseina kohale. Piilarite vaheline ala oli Pildid
kinni müüritud ja kujundatud ühtne sein. Tänu sellele 13-18
säilisisid tänaseni kahe piilari alumised osad koos baa-
sidega ja kolme piilari vundamendid. Need on ainuke-
sed ristikäigu säilmed, mis kloostri hoovis on püsi-
nud tänaseni. Piilarite ülemine osa on koos hoone sein-
te ülemise osaga hävinud. Piilarid on neljakandilised
ja varustatud samasuguse madala sokliga. Laotud on Pilt 17
nad puhtatest paekvaadritest. Ladu on võrdlemisi eba-
ühtlaste vuukidega, mis ei ole võrreldavad kloostri
vanemates ehitusosades leiduva kvaaderlao vuukidega.
Nähtus on analoogiline samal ajal valminud seinamüüri-
de lohakale vuugistikule (ida- ja lõunatiiva sisesei-
nad ja läänepoolse ringmüüri II ehitusjärg). Piilarid
paiknevad suhteliselt lähestikku ja vastavad asetusele
võlvikanna jälgedele, mis on idatiiva seinal säilinud.
Samuti sobib oma asukohalt nurgapiilarile ka väike Pilt 29
võlvikonsool, mis paljastus möödunud suvel lõunaseina
idaosas. Arvestades võlvikonsooli kõrgust, ei olnud
piilarid eriti pikad. Säilinud osa vastab ligikaudu
poolele piilari kõrgusele. Leitud piilarid võimaldavad
esmakordselt luua konkreetsemat pilti kloostrihoovi
kunagisest ehituslikust üldildest. Erinevalt Tallin-
nas säilinud kloostrite ristikäikudest ei olnud Padise
ristikäik hoovipoolsest küljest seinamüüriga suletud,
vaid kaaristuna avatud, mis andis talle vanal Liivi-
maal harva esineva lõunamaise ilme (vrd. Riia Toomki-
riku ristikäiguga). ~~Kuue~~ Piilari säilinud osade põhjal
on võimalik tulevaste konserveerimistöde ajal markee-
rida kõikide kadunud piilarite asukohad põhja-, ida-

ja lõunatiiva juures, mis kergendaks elava pildi loomist sisehoovi algsest arhitektuurist igale varemete küllastajale.

Hoovi kagunurgas paljastus seni teadmata keldriaken, mis kuulub refektooriumi all paiknenud ruumile (võlvid varisenud). Erilist tähelepanu äratas paljastunud lõunatiiva alumise osa ebahütlane kulg. Võib oletada, et seda on põhjustanud mingite vanemate müürisäilmete olemasolu kõnesoleva seina püstitamisel. Lähemate uurimistööde ajal on vajalik šurptide abil kontrollida vundamendi iseloomu (eriti kahelpool laia kaarava).

Hoovi edelanurga puhtaks kaevamisel ilmneseid siin ristuvate müüride juures korduvate ümberehitamiste tunnused. Algne ehituslik kujundus oli siin põhjalikult muutunud. Üksikute muudatuste täpsemat jälgimist raskendas lõunatiivast hoovi nurka ulatuva suure leivaahju ehitamisel toimunud lammutamine ning uue müüri püstitamine. Ahjule vajaliku ulatuse saamiseks lammutati hoovi nurgas lõunatiiva seinamüür kuni vundamendini. Lammutuse laius vastab lääneristikäigu laiusele ja sügavus sama ristikäigu sügavusele, mis, nagu hiljem selgub, on hoovipinnast ca 130 sm madalam. Sein, mis ahju otstarbel lammutati, on tegelikult kunagise **kebelkiriku** all oleva keldri (resp. alumise korruse) sein. Võimalik, et samal kohal oli algselt keldrisse viiv ukseava, kuid lammutuse suure ulatuse tõttu ei ole seda praegu õnnestunud kindlamalt määritleda. Võibolla õnnestub see ahju põranda eemaldamisel, mida kõnesoleva müüri lõigu taastamisel-konserveerimisel tuleb paratamatult teha.

Ahi on ovaalse põhiplaaniga ja läbimõõdult ca 2x3 m. Ta ulatub hõlmama kabeli all olnud keldri kogu kir- denurka. Väljakaevamistes puhastati ahju ümbrus täie- likult kuni ahju suuni, kust edasi kaevamine katkesta- ti, sest varisemisprahi kõrgus on antud lõigus ligema- le 4 m. Siinne varisemispraht oli suhteliselt uus ja tekkinud suurelt osalt "prügimäena". Koos vanemat pä- ritolu keraamiliste kildude ja ahjupoti tükkidega lei- dus prahis ka täiesti uueaegseid esemeid käesolevast sajandist või möödunud sajandi lõpust (veiniklaaside, venekeelsete templitega tasside ja taldrekute kilde). Ahi on ehitatud ühtlastest piklikest paekvaadritest, ligikaudu suure tellise formaadilised, kuid enam kui poole paksemad. Kuumuse mõjul on nad muutunud muredaiks ning värvuselt telliste taolisteks. Ahju katnud mada- last kuplitaolisest võlvist on säilinud neli-viis ki- virida läänepoolses küljes. Idapoolses küljes on ahju sein ebahühtlaselt sissepoole ulatuv, olles tingitud lähedal olevast hoonenurgast, mida ei võinud täieli- kult lammutada. Põrand on ühtlaselt sile ja suu poole tugevalt kaldu. Ahju suu asetseb lõunaküljel (ruumi suunas), on üllatavalt kitsas (ca 50 sm) ja kahele kül- jele paigutatud paksust paeplaadist piidaga. Ahju kõr- gus võis säilinud võlviosade kurvatuuri arvestades ulatuda kuni meetrini. Ahju ehitamisel on osaliselt ümberlaotud ka läänetiiva lõunapoolse ruumi kagunurga idasein, mis ehituse algse seisundi rekonstrueerimist vaadeldavas lõigus veelgi raskendub.

Pildid
45-52

Pildid
49,50

Pilt 50

Pilt 52

Pildid
45,47,48

Kloostri päevil poleks taoline ahju asetus olnud tõenäone. Juba üksnes ristikäigu võlvisüsteem poleks seda võimaldanud. Kuid teiseks ei olnud mõeldav ristikäigu edelanurgas praegusekujuline lõunaseina ümberkujundus. Siit läks ainuke käik ilmikvendadele kuulunud läänetiivast kloostri sisehoovi. Kuna lääneristikäik oli üle meetri madalam kloostrihoovist, siis oli siin trepp vajalik, mis kaevamistel ka paljastus. Trepi kõrval lõunaseinas on säilinud puhtaist kvaadreist laotud uksepiit, mis praegu on ahju seinaga ühel joonel ja muudetud selle otseseks müüriosaks. Vaadeldava nurga algsesse ehituslikku lahendusse võiks ahjumüüri kõrvaldamine tuua mõningat selgust.

Pildid
40-44

Pilt 42

Sisehoovi edelanurgas lääneristikäigust kloostrihoovi viivate trepiastmete all kui ka trepist lõuna pool olevas seinas on täheldatavad vanad vundamendi säilmed, mis paiknevad ühel joonel lääneristikäigu välisseinaga (idaseinaga). Lähemal vaatlusel selgus, et trepi ehitamisel on selle mainitud vundament läbimurtud. Järelikult kuulub kõnesolev sein vanemasse ehitusjärku, kui kloostri sisehoovi rajamine. Jätkuvatel kaevamistel paljastus kogu müür, mis ulatub sisehoovi tuleva väravani. Vahe- tult enne värava piidaposti pöörduv sein täisnurkselt läände ja ühineb katkematult läänetiiva põhjapoolse sei- naga, mis ühtlasi moodustab väravate vahelise kangialu- se lõunapoolse külgliseina. Väljakaevatud müür oli seni täiesti tundmata. Ta kulgeb rööbiti läänetiiva hoovipool- se seinaga, paiknedes sellest ca 1,5 m ida pool. Kahe müüri vahele jääv kitsas koridoritaoline käik moodustas kloostri päevil ilmikvendadele kuuluva läänetiiva risti-

Pildid
42,44

Pilt 35

Pildid

34-38

käigu. Ristikäigu hoovipoolne sein ei olnud siin nagu ida-, põhja- ja lõunaküljel kaaristu abil avatud, vaid müürina suletud. Seinas on olnud kolm akent ja üks laiem nišš(?). Neist on säilinud ainult aknaalused kaldpinna-
Pildid 36-38
lised süvendid (aknaniši alumine osa) ja süvendi välis- Pilt 38
servas paiknev raidkivist piidastiku alumine horisontaalne kivipost (ühe trelliauguga). Aknad on pilutaoliselt kitsad ja paiknevad põrandast suhteliselt kõrgel. Tundub, et aknad on seinas suhtes sekundaarsed. Küsimus peaks selguma kõnesoleva seinas hoovipoolse külje osalisel lahtikaevamisel. Akende kõrge paiknevus on tingitud ristikäigu põranda tunduvalt madalamast nivoost kui sisehoovi algne kõrgus. Kõrguste ebaloomulik vahe ei näi olevat tingitud mitte üksnes erinevatest ehitusperioodidest, vaid ka maapinna geograafilistest tingimustest. Algne maapind näib kloostri territooriumi idapoolses osas olevat läänepoolsest kõrgem olnud. Nagu ilmnes juba 1960. aastal, ei ole kõik ristikäigu alumise korruse löigud hoovi ulatuses ühe kõrguste võlvidega - läänepoolse ristikäigu võlvid on mõnevõrra madalamad. 1960. a. teatavasti selgus, et müür, mis lahutab läänetiiba väravate kangialusest, on üheaegne läänetiiva lääneseinaga ega kuulu sellesse ehitusperioodi, mil püstitati väravad ja läänetiiva praegune idasein. Lahtiseks jäi toorkord küsimus, kui kaugemale ida poole ulatus algselt läänetiiva otsasein. Nüüd selgus ka see.

Kokkuvõttes järeldub, et praegune läänetiib moodustas tornelamust ida pool algselt iseseisva ruumi, mis põhja suunas ulatus praeguse sisehoovi väravani ja ida pool ristikäigu välisseinani. Kui peale 1343. aastat raja-

ti uus kloostrikavatis, kujundati sellest ruumist ilmikvendadele määratud tiib, nagu nägi ette tsistertslaste üldine põhikord. Sisehoovi ja ilmikvendade ruumide vahele ristikäigu loomiseks ehitati vanasse ruumi uus, põhja-lõuna suunas paiknev vahemüür (mida siiani peeti läänetiiva algseks idaseinaks). Vahemüürist lääne poole jäid ilmikute eluruumid, kuid ida poole kitsas suletud ristikäik. Ristikäigust sisehoovi pääses lõuna otsast, kuhu ehitati vastav trepp ja suletav uks. Kaevamistel paljastusid vastavad trepiastmed ja osaliselt ka uksepiida raidkvaadrid.

Pilt 42

Taoline ilmikvendade tiiva range eraldamine kloostri klausuuri põhikompleksist on tüüpiline ainult tsistertslaste kloostriordule, kus mitmesuguste tööde tegemiseks hoiti kloostris enam-vähem püsivat ning kultuslikult poolilmalikku töolistekaadrit. Enne Padi-se lääneristikäigu avastamist oli levinud arvamine, et siin perifeerias seda reeglit eriti karmilt silmas ei peetud ja et ilmikvendadele traditsiooniliselt kuuluv läänetiib ja temaga liituv ristikäik ei olnud kloostri sisehoovist kapitaalse vahemüüriga isoleeritud.

Nagu mainitud, on läänepoolse ristikäigu välismüür säilinud üksnes sisehoovi nivoo kõrguseni, kusjuures kogu ülemine müür oli lõpu osas eemaldatud plaanipärase lammutustöö tulemusena. Sisehoovi kõrguselt alles jäänud müür on kogu pikkuses ühtlaselt horisontaalse pealispinnaga, mis ei saa tekkida stiihilise variemise tulemusena. Pärast müüri ülemise osa lõplikku likvideerimist on hoovist sügavamale ulatuv ristikäigu osa ehitusprahiga ning liiva, mördipuru ja huumusega

Pildid
35,38

täis aetud. Täiteprahi eemaldamisel ristikäigust ilmes, et selle koostis oli lõunapoolses osas (vastu läänetiiva lõunapoolset ruumi tornielamu kõrval) tunduvalt erinev sellest, mis täitis ristikäigu valdavamat põhjapoolset osa. Viimases domineeris eelpoolkirjeldatud täitepraht üksikute, erinevatest aegadest pärinevate juhuleidudega (peamiselt sepanaelad ja raidkivifragmendid), kuna lõunapoolses osas esines rohkesti tahmasegulist prahti, rabadaks põlenud paasi ja munakive. Rohkest tahmast ning nõest mustaks muutunud täitekiht algas sügavuti ristikäigu põrandalt ja laiuti ulatus läänetiiba viiva raidukse juurest kuni 5 m põhja poole. Täitepraht sisaldas selles lõigus rikkalikult savist keedupoti kilde, mis olid kattunud paksu tahmakorraga. Polnud kahtlust, et mainitud tahmunud täitepraht ristikäigus pärines mingist kokkuvarisenud või likvideeritud kütteseadeldisest. Teispool sein on läänetiivas samal kohal kunagise mantelkorst-
na jäljed. Mantelkorsten oli ehitatud läänetiiva lõunapoolse ruumi idaseina ja põhjaseina vahelisse nurka. Korstna idakülje moodustas ruumi vastav seinamüür, millesse oli korstnalõõri kui ka laiuva alumise osa jaoks jäetud vajalikus suuruses süvend. Ilmselt oli korstna tõttu kogu sein siin mõnevõrra nõrgem kui mujal, mis võis korstna varisemist või avariilukorda sattumist osaliselt põhjustada. Kaevamised läänetiivas tõestasid, et korsten oli likvideerunud küllaltki ammu (vt. allpool). Nõgine ehituspraht, mida leiti ristikäigust, kuulub kahtlematult kõnesolevale korstnale ja sattus sinna kas korstna varisemisel või lammutamisel. Tõenäosem on vii-

Pilt 63

mane oletus, sest mantelkorstna alumise laiendatud osa ulatuses on läänetiiva idasein säilinud, mille tõttu ei saanud keedupoti killud ise kuidagi kukkuda ristikäiku. See võinuks juhtuda ainult siis, kui sama lõõriga oli tiiva teisel korrusel seotud veel mingi teine küttekolle. Tõenäosem on oletus, et mantelkorstna ja sellega seotud küttekolde likvideerimine toimus kavatselt ja et lammutamisel ülejäänud ehitusprahti kasutati otstarbetuks muutunud ristikäigu alumise osa täiteprahina. Teda oli vaadeldavast ruumist kõigiti mugav loopida läbi ukseava ristikäiku. Viimasele lahendusele näib viitavat ka täiteprahi ebahütlane ning segipaisatud iseloom, kus puudusid vähemadki jäljed varisemisel tekkida võivatest ladestustest (mantelkorstna ja küttekoldega ruumi kohta vt. allpool).

Lääneristikäigu algsete funktsioonide selgitamine ilmikvendade peamise liikluskäiguna läänetiiva juures on väheste säilmete ning mitmete ümberehituste tõttu suhteliselt komplitseeritud. Teatavasti on ristikäigu põhiliseks ülesandeks nii üksikute ruumide kui ka väljapääsude vaheliseks liikluseks üldiselt vajalike ning seejuures kloostri sisekorrale vastavate võimaluste loomine. Lähtudes tsistertslaste tavadest, mis nõudsid ilmikvendade ranget eraldamist munkadele kuuluvatest ruumidest, on Padise ristikäik, nagu juba eelpool märgitud, kujundatud kinnise koridor-ruumina, mis oli valgustatud sisehoovi poolses seinas olevate akende abil. Akendele vastas olevas seinas olid ukseavad, mis viisid läänetiiva ruumidesse. Nagu 1960. a. kaevamistel ilmnes, paikneb läänetiivas kaks suuremat

ruumi. Alumise poolkeldrikorruse ruumidele vastasid osaliselt säilinud teisel korrusel kaks samasugust ruumi. Korrused olid algselt eraldatud puidust vahe- laega (mis hiljem asendati põhjapoolses osas tellis- võlviga), mis paiknes märgatavalt madalamal hilisemast laest (vt. 1960. a. aruanne). Mõlemast alumisest ruumist viisid ukсед ristikäiku.

Lõunapoolsele ruumile kuuluv uks kaevati lõplikult välja 1961. a. suvel. Tal on monoliitsest plokist tahu- tud ümarkaarne silluskivi ja nõgusalt faasitud kandid välisküljel. Ümarkaar kui ka portaaliava sale kitsas kuju lubavad provisoorselt dateerimist kloostri teise ehitusperioodi algusesse pärast Jüriöö katastroofi.

Kõnesolev portaal paikneb ristikäigu lõunapoolses osas, sisehoovi viiva käigu vahetus läheduses. Lävepak on ristikäigu pörandast astme võrra kõrgem, kuid lääne- tiiva alumise korruse pörandast eraldab teda viis astet (ca 1 m kõrguti). Ka alumine ukseava seinamüüri sise- küljel on kujundatud kvaadritest raidportaalina, mille silluskaar on likvideeritud hilisematel ümberehitustel seoses ukseava kõrgendamise järel pärast pörandat ja vahe- lae tõstmist ülespoole. Sisemisel portaalil on servad faasimata, mis lubab oletada selle kuuluvust esimesse ehitusperioodi, mil teda kasutati mõne teise, hiljem likvideeritud ukseava juures.

Pilt 66

Pilt 67

Teine ukseava, mis ühendas põhjapoolset ruumi ris- tikäiguga, on seoses vahelae tõstmisega likvideeritud ja asendatud uuega. Uus ukseava on vanast tunduvalt kõrgemal paiknev ja ca 50 sm põhja pool. Ta lävepaku kõrgus vastab ligikaudu sisehoovi nivoole, millest jä-

Pildid
33,39

reldub, et uue ukseava ehitamisel oli ristikäigu alumine osa ca 130 sm sügavuselt juba täidetud. Kunagi hiljem müüriti kinni ka uus ukseava, kusjuures avause ruumipoolne osa kujundati suure seinanišina. Sein välisküljel on vanast ukseavast säilinud lõunapoolset piirdajoont tähistav jamand. Uue ukseava piirjooned on täielikult jägitavad, (välja arvatud silluskaar) alles on jäänud ka raidkivist lävepää, milles on säilinud ukseoont tähistav rant. Võrreldes uuema ukseava välimist külge ruumis oleva küljega, selgub et läbi paksu seinamüüri kulgev ukseava on ka nüüd veel suundunud läänetiiva alumisele korrusele, mitte aga kõrgendatud teisele korrusele. Teise korruse ruumi pääsemiseks murti hiljem selle põhjaseina uus iseseisev ukseava, mis viis vahetult värava kangialusesse ja oli varustatud raidportaaliga (vt. 1960. a. aruanne).

Lahtiseks jääb esialgul küsimus, kuidas pääsesid ilmikvennad oma ristikäigust ning eluruumidest läbi kloostri siseväravate välja. Senistel kaevamistel on selleks leitud ainult üks võimalus - läbi kloostri sisehoovi, kuhu viib lääneristikäigu lõunaotsast eelpoolmainitud trepiastmetega ukseava. Kloostri sisekorra seisukohalt lähtudes aga pidanuks see vastuolus olema reegluga, mis nõudis ilmikvendade võimalikult järjekindlat eraldamist sisehoovist. Jääb üle veel üks võimalus - oletada, et lääneristikäigu põhjapoolses otsas oli uks. Kuna seinamüür on mainitud kohas lammutatud kuni sisehoovi nivooni, siis pole seda oletust praktiliselt enam võimalik tõestada. Sisulistest seisukohtadest lähtudes aga oleks see igati põhjendatud. Oletatav

ukseava paikneks vahetult peavärava kõrval ja võimaldaks ilma sisehoovi minemata väljuda kloostrist. Kuna kõnesolev uks pidanuks paiknema üle meetri kõrgemal ristikäigu põrandast, siis pidi ta ristikäigu põrandaga olema ühendatud 4-5 astmelise trepi abil. Trepist, mis võis olla puidust, ei ole mingeid jälgi säilinud. See oleks ka täiesti arusaadav, sest ristikäigu põhjapoolset otsa moodustavad seinad nii põhjas, kui idas kuuluvad kloostri esimesse perioodi, mil läänetiiba praegusel kujul veel ei eksisteerinud.

Lõpuks jääb lahtiseks ka küsimus, kuidas pääses ristikäigu alumiselt korruselt ristikäigu teisele korrusele, ja kas oli teist korrust üldse olemas. Teatavasti on läänetiiva seinamüürid säilinud madalamalt kui teise korruse ristikäigu oletatav võlvikandade kõrgus. Teise korruse olemasolu lubavad oletada mitte ainult asjaolu, et läänetiival on olnud vähemalt kolm korrust, vaid ka see, et ristikäigu teise korruse kõrgusel suundub värava kõrval kiriku seinas olev ukseava müüritrepile, mille ülaosast viib uks läänetiiva kolmandale korrusele ja sealt edasi kiriku võlvidepealsele. Sisuliselt ei oleks loogiline arvata, et kõnesolevale müüritrepile pääses ainult munkadele kuuluvast põhjaristikäigust, sest müüritrepilt viib uks ilmikvendade tiiva kolmandale korrusele. Järelikult pidi trepile pääsema ka ilmikvendade ristikäigult. Ristikäigu alumine korrus ulatub peaväravani ega saa sealt kaugemale minna, ülemine korrus aga võis segamatult ulatuda üle värava-ava kiriku seinani. Viimasel juhul oli vaja teise korruse põranda kõrgust tõsta ainult mõnekümne sentimeetri võrra, sest

värava-ava on mõnevõrra kõrgem alumise korruse ristikäigust, mida tõendavad völvikandade jäljed kahel pool värava-ava. Põhjaristikäigu läänepoolse völviku väravapoolne völvikand on märgatavalt kõrgem normaalsest ja ka völviku laius on suurem tavalisest. Analoogilist kõrguse vahet võib täheldada ka väravast lõuna pool lääneristikäigus. Kuna ristikäigu säilinud läänesein on korduvalt ümberehitatud ning parandatud, on algsete völvisüvendite rekonstrueerimine raskendatud või kohati isegi teostamatu. Säilinud materjal siiski näitab, et alumise korruse ristikäigu völvid on lõunapoolses lõigus olnud madalamad (ca $2/3$ ristikäigu pikkuses^t), kuid põhjapool kõrgemad. Arvestades, et põrand on seejuures jäänud ühele tasemele, võib völvistiku kõrgendamise põhjuseks väravapoolses lõigus olla üksnes ülesanne viia ristikäigu teine korrus üle kõrge värava-ava. Ilmselt viis värava kohal ristikäigust ka üks kangialuse peal olevasse ruumi, mille taastatav põrandakõrgus vastab ristikäigu teise korruse kõrgendatud põrandalõigu niivoole. Ilma kõnesoleva ukseta olnuks sellesse sisuliselt tähtsasse ruumi pääsemine võimalik ainult läbi läänetiiva teise korruse ruumide. See oleks aga jällegi vastutus kloostri tavadega, kus iga ruumi püütakse hoida võimalikult isoleeritult üldliiklusest. Lõpuks on lääneristikäigu teise korruse olemasolu kui ka tema ulatumine üle värava-ava ilmtingimata vajalikud selleks, et võimaldada ilmikvendadel ilma munki segamata minna oma portaalikaudu kirikusse. Ilmikvendade portaal aga asub vahetult lääneristikäigu põhjaotsa kõrval.

Lääneristikäigu osas jääb lahendada veel küsimus,

kuidas olid selle mõlemad korrused omavahel seotud. Põhjaristikäigus toimus see kiriku seinamüüri ehitatud trepi abil, mis on kasutusel veel praegugi. Läänetiivas ei ole taolist müüritreppi säilinud. Kuni ristikäigu lõunaotsani ei ole seinamüüris mingeid jälgi, mis seal taolise müüritrepi kunagist olemasolu oletadagi lubaksid. Ainukeseks kohaks üles viiva trepi jaoks võis olla ristikäigu lõunaotsa ja sellega seotud müüritus. Kahjuks ilmnes kaevamistel, et just see osa on kõige ulatuslikumalt ümberehitatud ja hiljem ka kõige rohkem varisenud. Nagu eelpool mainitud, on ristikäigu lõunapoolse otsaseina kohale (resp. selle taha) ehitatud hiljem (mõisa perioodil) suur leivaahi, milleks oli vaja lammutada mitme meetri kõrguselt kogu endine seinamüür ja laduda see vastavalt uuele ülesandele uuesti. Kuid ka uuesti laotud müür on põhilises osas varisenud. Läänetiiva lõunapoolse ruumi kagunurgas on teise korruse kõrgusel säilinud kunagise kivi- Pilt 88 trepi astmed, mis praegu ei vii kuhugi, vaid lõppevad vastu õhukest, hiljem laotud seinamüüri. Algselt ühendasid need astmed tiiva teist korrust ristikäigu teise korrusega. Ei ole võimatu, et selle trepi vahetus naabruses, ristikäigu otsaseina piirkonnas oli otsitav müüritrepp. Viimast oletust näib kinnitavat ka see, et suure leivaahju ehitamisel kogu otsaseina müüritus ning osa lääneseina täielikult lammutati. Kompaktse ning avadeta müüri puhul oleks vaevalt hakatud tegema nii ulatuslikku müürilammutamist. Seda oli mõtet läbi viia ikkagi ainult siis, kui sein temas leiduvate ukseavade ja müüritrepi tõttu oli kergesti lammutatav. Selle olulise Pilt 64

probleemi lõplikum selgitamine vajab edasist uurimist ja kogu vaadeldav ehituslik sõlm täielikku väljakaevamist pärast ahjujäänuste kõrvaldamist. Sama sõlmega on seotud ka lõunatiiva teise korruse liiklussüsteemi lahendamine. Teatavasti on lõunaristikäigu teisest korrusest osa müüri ja võlvisüvendeid säilinud. Säilinud on ka refektooriumisse viiv ukseava, kuid tiiva läänepoolsete ruumide liiklusseos ristikäiguga on alles selgitamata ja peaks pärast väljakaevamistöode lõpetamist lahendatama seoses läänetiivaga.

Summeerides seniseid tähelepanekuid ning seisukohati kloostri sisehoovi kujundanud arhitektuuri kohta suhtelise kronoloogia seisukohalt, võiks koostada alljärgneva provisoorse tabeli:

1. Kloostri esimese hoonestiku rajamisel ^{hilisema} (tõrnelamu kõrvale ehitatakse ka seinamüür (ca 1310-1320), mis hiljem muudeti lääneristikäigu idaseinaks.
2. Praeguse kloostri põhikompleksi rajamisel (pärast Jüriööd 1343) ehitatakse uue sisehoovi väravad koos kangialusega, mille põranda nivoo vastab sisehoovi kõrgusele, kuid on ca 1,30 m madalam uueks läänetiivaks kasutatud vanade hoonete põrandast.
3. Koos väravaga ehitatakse uue hoonestuse välismüür, mis ei lisa midagi uut sisehoovile.
4. Ehitatakse põhja- ja idatiiva keldrid, mille tõttu saab sisehoov neis lõikudes praeguse gabariidi (XIV saj. lõpp).
5. Ehitatakse lõpuni kiriku lõunasein põhjatiivas ja käärkambri läänesein idatiivas. Tõenäoselt varustati need seinalõigud nüüd ka ristikäiguga (võibolla

algul puust)(1448).

6. Ehitatakse välja lõuna- ja läänetiib ning kogu sisehoov ümbritsetakse kivist ristikäiguga. Läänetiib saab ristikäiku kujundava vaheseina (ca 1465).
7. 1628. a. läheb klooster mõisniku valdusse. Ilmselt samal sajandil ehitatakse lõunatiiba (hoovi edelanurga kohal) suur leivaahi ja lammutatakse samal ajal ristikäigud lõunas ja läänes. Nähtavasti olid lammutused seotud mantelkorstna likvideerumisega läänetiivas. Endise lääneristikäigu pörand maetakse ehitusprahiga sisehoovi nivooni ja tehakse uus ukseava läänetiiva põhjapoolsesse ruumi. Hoovi lõunapoolne osa kaetakse munakivi-sillutisega.
8. Mõisnik ehitab sisehoovi lõunaküljele uued hooned. Ida- ja põhjaristikäik lammutatakse (ca 1750). Sisehoov saab idaseina juures uue paekivi sillutise.
9. 1760. ndatel aastatel klooster põleb ja sisehoov hakkab täituma prahiga. Läänetiib püsib (lõunatiiva kohta on veel andmeid vähe). Hoovi täitnud prahi alumise osa kui ka hoovipinnases teostatud kaevandite profiilide detailset iseloomustust vaata vastavatelt ülesmõõtmisjoonistelt.

B. Läänetiib.

Läänetiivast, mis enne väljakaevamiste algust oli peaaegu üleni kaetud täiteprahiga, puhastati 1960. aastal täielikult need ruumid, mis paiknesid tiiva põhjapoolses osas. Lõplikult kaevati lahti ka vaheruum, kus leiti kalorifeer. Tiiva lõunapoolset ruumi tornelamuidaseina kõrval jõuti 1960. aastal puhastada üksnes ülemises osas, kuna üle poole ruumi jäi avamata (vt. 1960. a. kaevamiste aruanne, TRT arhiiv P-270). Käesolevas aruandes käsitletud hooajal jätkati mainitud ruumi väljakaevamist ja puhastati ta lõplikult täiteprahist. Osaliselt jõuti kaevamistega ka lõuna pool paiknevasse naaberruumi (suure leivaahju vahetus naabruses).

Pildid
60-65

Pilt 61

Kaevamisel eemaldatud täitepraht oli ülemises osas kihistusteta ja koosnes peamiselt väiksematest paekividest, krohvipurust, kuid domineerivalt huumusest. Leiumaterjal oli iseloomult ja ajaliseltselt päritolult väga erinev. Palju leiti mitmesuguseid keraamiliste nõude kilde, eriti aga klasuurita ning mustaks tahmunud keedupottide fragmente. Põrandaid oli ruumil olnud kolm. Põrandate ja nendega seotud kihistuste iseloom ning kõrgused olid eriti reljeefseltselt jälgitavad idaseinas oleva ukseava piirkonnas. Esimese ja teise põranda kõrgusvahe oli ca 35 sm, kusjuures teise põranda kõrgus oli uksetrepi kohal ca 20 sm kõrgem, ulatusdes teise trepiastmeni (ülalt arvates). Teine põrand oli laotud pae- ja munakividest (osaliselt tehislisest), ning moodustas suhteliselt ebaühtlase paiguti mördipuru ning huumusega tasandatud pinna, mille all oli õhu-

Pilt 65

ke puhas liivakiht. Teisele pörandale oli ladestunud paks põlemiskiht (kuni 20 sm), millele lisandusid (eriti ahjupoolses küljes) mördipuru, savi, purunenud telliste ja osaliselt põlenud puidu kihid. Ligikaudu 70 sm teisest pörandast kõrgemal oli põlemis- ning osaline varisemispraht tasandatud ja peene kruusaga ning saviga kergelt segatuna ühtlaseks pörandaks kujundatud.

Alumise ning ühtlasi algse pöranda kõrgust tähistab kohati säilinud randitaoline aste tornelamu seinajalamil. Pörandast endast olid säilinud ainult üksikud suuremad, ebaühtlase kujuga paekivid, mis paiknesid loodusliku pinnase vahetus läheduses õhukesel, huumuse ja mädanenud puiduga segatud, kuid leidudeta kultuurkihil. Kaevamistel ei õnnestunud kindlaks määrata, kas vahetult looduslikul pinnasel olevas huumusekihis leitud puidusäilmed kuulusid sisselangenud (resp. lammutatud) laekonstruktsioonile või pörandale. On vähe usutav, et keldri-iseloomulises ruumis oleks tollal kasutatud puitpörandat. Alumise pöranda kõrgusega ühel nivool või tema kõrgust arvestades olid ehitatud kõik ukseavad (ka kaevu uks) ja idaseinas olev uksetrepp. Algsele pörandakõrgusele oli kohandatud ka sekundaarne ukseava ruumi lõunaseinas. Ühtus selle nivooga ka põhjapool paikneva kalorifeeri-ruumi pörand.

Pildid
84,88-a

Pildid
66,74

Pildid
76,85

Uue pöranda märgatavalt suurem kõrgus (ca 35-45 sm) oli saavutatud vanemate ehitusosade lammutamisel tekkinud ehitusprahist ning kividest. Pöranda tõstmisega üheaegselt olid läänetiivas toimunud olulised ümberehitused, mis vana kloostriaegse interjööri lahenduse põhiliselt muutsid. Pörandat täiteprahist leiti lavatooriumi

fragment ja üle kümne kas täiesti terveid või osaliselt purunenud ümarsamba tahatud tüvesekivi. Ümara põhiplaaniga kivid olid eranditult kõik pooleks raiutud. Kivipoolikuid oli lihtne uuesti kokku sobitada. Ilmselt oli poolitamine toimunud enne kivide kasutamist põranda täitematerjalina. Nad olid asetatud täiteprahi ülemisesse korrisesse nagu püüdes anda põrandale sel viisil suuremat tugevust. Seejuures on oluline märkida, et osa kivipoolikuid leiti ruumi idaseina lõunaosast, mille taga oli eelpool mainitud suur leivaahi. Samuti leidsid neid kive mantelkorstna kohal ruumi kirdenurgast paljastunud ahju-aluses ehituses. Nii peab oletama, et pärast ümarsamba lammutamist ja tüvesekivide poolitamist on toimunud koos põranda kõrgendamise ja uue ahjualuse ehitamine ja suurem ümberehitamine ruumi idaseina lõunaosas. Viimati mainitud seiniosa ümberehitamine on aga omakorda seotud suure leivaahju püstitamise ristikäigu lõunaotsa kohal.

Kust on pärit paest tahatud, ligikaudu poole meetri jämedune ümarsamma? Küsimusele annab vastuse uue ah-
jualuse lähem tundmaõppimine. Uus ahjualus, mis ruumi väljakaevamisel täielikult paljastus, oli säilinud ca 1,50 m kõrguselt kuid kaotanud ülemises osas oma algse kujunduse. Toetudes teisele põrandale, oli ta üles laotud juhuslikest paekividest ning pehme savi "mördiga". Lubi puudus täiesti. Kivid paiknesid lohakalt ega moodustanud ahjualusele mingit kindlat konfiguratsiooni. Hõlmates ruumi kirdenurgas natuke rohkem kui 2x2 m suuruse pindala, moodustas ta peaaegu ruudukujulise põhiplaani, mille üks nurk, mis ulatus ruumi sisse, oli pool-

ümar. Sideainena kasutatud savi tõttu oli ahjualuse säilitamine võimatu, seinad vajusid vihma käes peatselt laiali ja püsima jäi ainult mulla-, liiva- ja ehitusprahine südamik, mis kaevamiste käigus täielikult eemaldati. Kirjeldatud ahjualus oli ühte külge pidi ehitatud idaseinas oleva vana mantelkorstna süvendi sisse ja osutus viimase suhtes seetõttu sekundaarseks. Sama tõestas ka ümarsambast pärinev kivi-poolik, mida oli kasutatud ahjualuse ehitusmaterjalina. Põlemiskiht, mis leiti teiselt pörandalt, oli ahju ümbruses kaetud põlenud savi, tuha ja tahma ladestustega. Pilt 80

Pärast kirdenurga lõplikku puhastamist ja seinapindade täielikku paljastumist ilmnes, et algsest vahelaest ühe tala võrra madalamal (viimast tähistab horisontaalne aste tornelamule kuuluval seinal ruumi lääneküljel ja suuremad talaaugud idaseinas) on mantelkorstna kõrval suur nelinurkne talaauk nii ida- kui ka põhjaseinas, millel pole midagi ühist hilisema ahjualusega. Pole kahtlust, et neis aukudes paiknenud talad kuulusid mantelkorstnale, kandes selle külge seinu. Seinast väljaulatuvad talad ristusid korstna ruumi-poolse nurga all, kus neid pidi toetama kapitaalne tugipost. Kaevamistel leitud ümarsamba tüvesekivid kuulusid sellele tugipostile. Posti algset kõrgust pole leitud tüvesekivide abil enam võimalik täpsemalt määritleda, kuna ilmselt on osa kive kaduma läinud. Leitud kividest võimaldus ca 150 sm kõrguse posti rekonstrueerimine. Leitud talaaukude ja algse pöranda nivood Pildid 66, 78

arvestades pidi post olema 180-200 sm kõrge. Taoliselt rekonstrueeritav mantelkorsten, mille ehitamine langeb ajaliselts umbes XV sajandi kolmanda veerandi lõppu, on seda tüüpi kütteseadeldiste vanemaid näiteid ja pakub huvitavat lisamaterjali siinsete kloostrite majandusruumide ehitusliku iseloomu kui ka kloostrite olustikulise omapära selgitamisel.

Ehituslooliselt on tähtis lähemalt kindlaks määrata mantelkorstna seos ruumi põhjaseinaga ja selle taga oleva kalorifeeriga. See näiliselt kitsas ning sisuliselt piiratud probleem viib kõnesoleva ruumi põhjalikumale vaatlusele ja tema ehitusajaloolise tähtsuse selgitamisele kogu vanemas kloostrikompleksis. Mantelkorsten, nagu eelpool juba märgiti, on üheaegne läänetiiva idaseinaga (korstna jaoks on süvend ehitatud vahetult seinamüüri sisse). Sama idaseina üheks iseloomustavaks jooneks on horisontaalse randi puudumine esimese korruse puitlae toetamiseks (laetalade jaoks on jäetud vastavad augud seinamüüri). Niisugune rant puudub ka vaadeldava ruumi lõunaseinas. Kirjeldatud seintest erinevalt on aga ruumi lääne- ja põhjaseinas jäetud juba ehitamise ajal vahelae jaoks vajalik aste. Lähemalt analüüsid kahte erinevat seinapaari, ilmneb et kumbki paarik ka omavahel ei ole täiesti homogeenselt ehitatud. Lõuna-ida paarikust kuulub lõunapoolne sein vanale ehitusele kloostrikompleksi edelanurgas, kuna idasein on läänetiiva kõige noorem müür. Randiga varustatud põhjalääne paarikust aga kuulub läänesein tornelamule, mille seos läänetiiva vahemüüri moodustava põhjaseinaga ei ole lõplikult selgitatud. Praeguses uurimisstaadiumis

Pildid
63,65,66

Pilt 67

Pildid
85,72

näib, et vaheseina alumine osa (alumise korruse ulatuses) on tornelamu müüriga seotud, kuid ülemine osa on viimase suhtes sekundaarne. Baseerudes sellistele analüüsiandmetele järeldub, et tornelamu müür on noorem kui ruumi lõunasein ja temast lõuna pool olev ruum. Kahe mainitud müüri omavaheline suhe on uurijaile olnud pikemat aega lahtiseks küsimuseks. Seda ei suudetud lõplikult lahendada ka mitte proovišurfi abil, mis kaevati 1958. a. suvel tornelamu kagunurga kohal. Olnuksid need mõlemad müürid ehitatud ühel ajal, siis olnuks ka lõunaseinasse jäetud rant vahelae jaoks nagu see oli omane eriti vanematele ehitustavadele. Ilmselt ei olnud lõunapoolse ruumi ehitamisel veel mingit plaani põhjapoolsete hoonete rajamiseks. Taoline plaan tekkis nähtavasti alles hiljem, seoses esialgse ringmüüri rajamisega põhja suunas ja sellele järgneva tornelamu püstitamise. Neist mõlemist rekonstrueeriti kloostri teisel suurel ehitusperioodil pärast pöördelist 1343. aastat ilmikvendade läänetiib. Nagu lääneristikäigu vaatlusel selgus, ühtusid kabelehitusest põhja poole ehitatud müürid praeguse läänetiiva põhja- ja lääneseinaga ning ristikäigu välisseinaga (resp. idaseinaga). Neist seintest on tänaseni säilinud lääne- ja põhjasein, millistel rant vahelae toetamiseks on kogu ulatuses täheldatav. Mantelkorstnaga ruumi põhjasein, mis jaotab läänetiiva pooleks, kuulub tõenäoselt samasse perioodi. Kuna ta teise korruse ulatuses ei ole tornelamuga ehituslikult seotud, siis peab oletama, et teisel korrusel vahesein algselt kas üldse puudus või toimus vahesei- →

na kõrgendamise alles hiljem, koos mantelkorstna ja ristikäigu ehitamisega. Sel juhul laoti uus müür nähtavasti niipalju õhem, et vahelae kohta tekkis praeguse ni nähtav horisontaalne aste. Samal ajal on aga võimalik, et jamand lääneseina ja vaheseina liitekohal ei tähistata vaheseina ülemise osa sekundaarsust, vaid tekkis siis, kui ehitati ümber ukseava ^{põlve-}~~lääne-~~ seinas ning tehti ukseava kõrval paiknev aken. Mainitud ümberehitused on mahult küllaltki suured ja võisid nõuda ülemiste müüriosade ulatuslikku lammutamist. Seda näib tõestavat ka uue ukseava kohal oleva müüripinna üldine faktuur (ukse silluskaare peal olevad kiviread ei ühtu täielikult nende kiviridadega, mis moodustavad uksest ida pool seina põhimüürituse). Vaheseina algsest ukseavast on säilinud idapoolne piidamüür ja osa silluskaart, mis on nähtavad praeguse laia ukseava kõrval.

Pildid
72,73

Pilt 73

Vana, ilmselt kitsas ukseava asub peaaegu kesk vaheseina ja suundub vahetult kalorifeeri ette. Sellest võib omakorda järeldada, et kalorifeer on uuem kui vahesein ja vana uks. Taolist ust oli raske kasutada kalorifeeri jaoks vajaliku küttematerjali kandmiseks ahjuesisesse ruumi ja paratamatult oli tarvis uue avara ukseava ehitamine, mis ühtlasi paikneks kaugemal ka ahjusuust. Nii tõestavad kõik vaatlused vaheseina kuulumist ühte suurde ehitusperioodi, mil ehitati vana kloostrikompleksi üks põhilisi hooneid - tornelamu.

Kõnesolevas vaheseinas on ka mantelkorstna kohal kapitaalset ümberehituse jäljed. Ilmselt on läänetiiva idapoolse seina ja sellega seotud mantelkorstna ehitamisel vaheseina idapoolne osa korstna kohal lammutatud ja siis uuesti koos korstna ja kalorifeeriga ülesehitatud. Taoline rekonstruktsioon oli vajalik mitte niipalju mantelkorstna kui just kalorifeeri huvides, mis oli planeeritud mantelkorstna vahetusse naabrusesse teispoole vaheseina. Ümberehitatud seina osas paljastus suhteliselt hästi säilinud kalorifeeri lõõriava koos paest tahatud raamkiviga, kus liikus korstnat sulgev siiber. Kahjuks on lõõriavast kõrgemal oleva seinamüüri algne seisund pärast mantelkorstna all oleva küttekolde lammutamist põhiliselt muutunud. Mainitud seinaosa tasandamisel ja kalorifeeri korstnalõõri likvideerimisel (lõõr suundus läbi vaheseina mantelkorstnasse!) on kasutatud kalorifeeri pealsest põrandast pärinevaid ümarguse auguga suudmekivi fragmente. Kalorifeeripealsest põrandast ei leitud enam mingeid jälgi, säilinud oli ainult tellisest kerisevõlv.

Pildid
78,80

Pildid
78,81,82

Esimese ümberehituse perioodi kuulub ka ukseava ruumi lõunaseinas. Raidkivist piidapostid ulatuvad I-se põrandani ja paigaldati järelkult enne teise põranda ehitamist ja mantelkorstna alumise osa lammutamist. Ukseava sekundaarsust lõunaseina suhtes kinnitavad ebaühtlased jamandid piita moodustavate kivide kõrval. Ukseava kujundamisel on kasutatud mingi vanema portaali raidkive, mis uuele kohale sobitatuna ei ole võimaldanud homogeenset struktuuri ega üldist vormipuhust.

Pildid
83-87

Pärast teise põranda ehitamist on läbikäik lõunaseinas kinni müüritud. Kinnimüürimist on alustatud kõrgendatud põranda nivoost (mille tõttu ukseava täitemüüritus jäi pärast põranda lõplikku väljakaevamist "õhku rippuma"). Ilmselt suleti pääs lõunasse iseseisvama ruumi kujundamise eesmärgil. Seda tõestab oma poolt ka ahju alusmüür, mis lõunapoolses ruumis leiti vahetult ukseava idapiida kõrval. Sekundaarse ukseava leidmine lõunaseinas kinnitab veel kord varem esitatud väidet, et ühelt poolt tornelamu ja teispoolt pärastist läänetiiba moodustav põhimüüristik on ehitatud hiljem kui tornelamu kagunurga juurest kagu poole ulatuv hoonestik.

Pilt 85

Vaadeldavast ruumist on analüüsimate jäänud veel läänesein, mis on ühtlasi ka tornelamu idaseinaks. Osaliste ümberehituste tagajärjel on sein algne iseloom tunduvalt muutunud. Nagu juba tähendatud, on sein esimese korruse lae kõrgusel varustatud eenduva randiga, mis tõendab, et tema ehitamisel on arvestatud tornist ida pool paikneva ruumi ehitamist. Olgu vahemärkusena tähendatud, et tornelamu ehituslik seos oma idaseinaga kui ka läänepoolse ringmüüri ootab veel lähemat täpsustamist väliuurimiste abil. Tornelamu sisuline seos ida pool oleva ruumiga ei ole algul olnud kuigi tihe ja tornil on olnud küllaltki iseseisev ning isoleeritud positsioon üldises ehitustekompleksis. Seda tõendavad hilisemad ümberehitused torni idaseina välisküljel, mis sisuliselt on olnud tingitud järkjärguliselt väljaehitatud läänetiiva funktsioonidest ja tornelamu kui fortifikatoorse keskuse taandumisest taha-

Pildid
68,69

plaanile pärast kindluskloostri lõplikku väljaehitamist. Vaadeldavas seinas toimunud ümberehitusi on täheldatud neljas kohas: 1) alumise korruse ukseava, 2) kaev, 3) telliskivist silluskaarega niššehitus, 4) teise korruse ukseava ja 5) kirdenurga aknaavad.

Alumise korruse ukseava, mis ühendas tornelamu alumist korrust läänetiivaga, on hiljem uuesti likvideeritud ja välispinnas täis müüritud. Tornelamu avarii-seisundi tõttu ei ole võimalik ukseava praegu lähemalt uurida. Temaga seotud probleemide selgitamine saab tulla päevakorda pärast tornelamu alumise korruse kapitaalset tugistamist.

Pildid
58,70,83

Torni kirdenurka ehitatud kaevušaht, mis kõrguti läbis vahemalt kahte korrust ja ulatus ilmselt kolmanda korruse põrandani, on seinafaktuuris leiduvate ebakorrapärasuste põhjal otsustades sekundaarne. Ebakorrapärasused ilmnevad kaevu portaali pealse silluskaare juures, mille ebaühtlase kõrgusega kivid paiknevad korrapäratult ega avalda ühtlaselt ning segamatutes tingimustes laotud kaare muljet. Kaart ümbritsevad müürikivid ei ulatu kaarele sujuvalt pikenevate kihtidena, vaid järsult lõpetatuna nagu on tavaline sissemurrete käigus laotud analoogsetele konstruktsioonidele. Ka portaali puhtalt töödeldud piidakivid ei paikne seinamüüris ilma külgkiiludeta nagu oleks omane primaarselt seinapaigaldatud portaalide juhul. Antud juhul on portaalikvaadrid laotud müürisse murtud suuremasse avausse ja siis avause ning portaalikivide vahele jäänud tühjad kohad väiksemate paekildudega täis kiilutud. Oluline on täheldada sedagi, kuidas ukseava silluskaare kohal oleval seinamüüril on üldfak-

Pildid
71-77

tuurist erinev iseloom, mis tekib horisontaalsete kiviridade mitte kokkusattumisest lõunapoolset müüripinda moodustavate kiviridadega. Analoogilist faktuurierinevust on võimalik täheldada ka tornelamu kirde-nurga põhjaküljel (vt. 1960. a. kaevamiste aruanne TRT Arhiiv, P-269, foto nr. 140), kus kaevušahti valgustava aknapilu ümbritsevad kiviread on laotud õhemast paest ega ühtu seinamüüri põhivuugistikuga.

Kaev moodustab ehitusajalooliselt huvitava nähtuse. Paiknedes mitte kloostri sisehoovis, vaid kindlustatud kloostriehituse sees, võimaldab ta mugavat vee saamist aasta külmal perioodil ja pakub suuremaid eeliseid kaevu kaitsmisel ning puhtana hoidmisel võimaliku piiramise korral vaenulike ründajate poolt. Ruumisises-te kaevude traditsioon ei ole Padisel uus. Elamuisse ehitatud kaeve on leitud ka Tallinnas (Sulevimäel, Harju tänaval uue kirjanike maja kohal j. m.). Padise kaev äratab tähelepanu oma erakordselt puhta ehitusliku iseloomu poolest ja tiheda seose tõttu hoone põhimüüristikuga. Ta ei paikne vahetult ruumis, vaid seinamüüri pak-suses. Erakordne on siinsetes oludes ka kaevušahti ulatumine kõrgematele korrustele. Kaevu püsivast kasutamisest ülemistelt korrustelt kõneleb tugevalt kulunud kaevusein loodepoolsel küljel. Kaevu ukse kaudu vee kättesaamiseks on portaalist kõrgemal paikneva sillus-kaare laes olnud tugev raudkonks (arvatavasti väikese ratta kinnitamiseks, millel jooksis ämbri köis), mis osaliselt on tänaseni säilinud. Portaalikanne murdunud raidplokid leiti väljakaevamisel ja paigutatakse konserveerimise käigus tagasi endisele kohale. Raidportaal

on valmistatud vahetult kaevuehituse jaoks, kuna ta siseserv on kaevu seinakumerust arvestades tahatud vastava nurga all. Portaaliava kitsas ning ümarkaarega lõppev kuju kui ka teravad faasimata servad lubavad teda ajaliselt paigutada ehitusperioodi, mis otseselt eelnes uue suure kloostrikavatise rajamisele.

Selgitamata on senises uurimiskäigus jäänud tellistest silluskaare sisuline otstarb ja ehituslik iseloom. Ta on olnud seotud mingi suurema lisaehitusega, mis on nõudnud kaare all oleva seina osalist väljamurdmist. Hiljem on see ehitus likvideeritud ja seinapind uuesti taastatud. Tähelepanu äratav seina lõunapoolses osas tellisest silluskaare kõrval selgesti eraldatav jamand, mis ebaühtlaselt läbi seina ülespoole suundub. Seinapinnad kahel pool jamandit ei lange täpselt ühte, kuna lõunapoolne osa on kergelt taandatud. Nende huvitavate ümberehituste algse eesmärgi selgitamiseks on vajalik seinamüüri üksikasjalikum sondeerimine, mis seni on ajapuudusel jäänud tegemata. Provisooridel vaatlemisel on tekkinud oletus, et siin on kunagi olnud suurem küttekolle koos leivaahju taolise seadeldisega, mis aga likvideeriti läänetiiva lõplikul väljaehitamisel ja uue mantelkorstna rajamisel.

Pildid
68-71

Lahendamata jääb kuni tornelamu teise korruse väljakaevamiseni ka teise korruse ukseava ehituslik kujunemine. Praegu võib märkida, et lävepakuga varustatud ukseava kohal on varem olnud märgatavalt laiem avaus, mis näib kuuluvat tornelamu idaseina algmesse kujundusse.

Pildid
68-70

Kirdenurgas paiknevad akna-avad on murtud läbi vana seinamüüri hiljem, et valgustada läänetiiva mõlema alumise korruse ruume, mis pärast ristikäiku moodustava vaheseina ehitamist oli muutunud pimedaks. Alumisel korrusel ehitati koos akna-avaga ka uus lai ukseava, mis viib kalorifeeriruumi. Seda asendanud vanem kitsam ukseava oli jäänud kalorifeeri suule liiga lähedale ega võimaldanud mugavamalt küttematerjali toimetamist ahjuesisesse ruumi. Nii ukse kui ka akna silluskaar on ehitatud ühel ajal ja on kaevu ukse silluskaare suhtes sekundaarsed. Viimast väidet kinnitab mõlema kõrvuti asetseva kaare ehituslikult ebaloogiline seos ja ilmsed sissemurde jäljed akna-avas endas. Ilmsed sissemurde jäljed ja nende ebäühtlane tasandamine palendseintel on täheldatavad ülemise akna juures.

Pildid
72,73

Seniseid tähelepanekuid läänetiiva osas üldistavalt kokku võttes võib esitada esialgse, kuid kohati veel uurimuslikku kontrollimist nõudva suhtelise kronoloogia skeemi, mis oleks järgmine:

1. Ehitatakse kabelihoone praeguse lääne- ja lõunatiiva vahele jäävas nurgas kloostrikompleksi loodeosas, mille ringmüüri kohta puuduvad praegu veel täpsemad andmed (ca 1310-1324).
2. Ehitatakse praegust läänetiiba piiritlev müüristik (mitte lõplikus kõrguses)(ca 1310-1343).
3. Lääneseina kõrvale (nurkapidi vastu kabelihoonet) püstitatakse tornelamu (ta ajaline suhe läänetiivaga ei ole lõplikult veel selgunud) (ca XIV saj. kolmas veerand(?)).

4. Pärast tornelamu valmimist kohandatakse praegune läänetiib suurejoonelisemaks elu- ja majandusruumiks. Ehitatakse kaev ja oletatav leivaahi. Lõuna-seina raiutakse ukseava ja ühendatakse kabelehituse keldrikorrus läänetiivaga, mis on muutunud kloostri majanduslikuks keskuseks (ca XIV saj. kolmas veerand(?)).
5. Läänetiivast eraldatakse vahemüüriga ilmikvendadele vajalik ristikäik. Ehitatakse mantelkorsten ja kalorifeer. Tornelamu kirdenurka ehitatakse aknad (XV saj. kolmas veerand(?)).
6. Mantelkorstna küttekolle likvideeritakse. Põrand tõstetakse. Rajatakse uus ahjualus. Ristikäigu põrand täidetakse prahiga kuni sisehoovi nivooni. Ristikäik likvideeritakse (pärast 1622.a.).

C. Lõunatiiva välissein.

Lõunatiiva välisseina konserveerimine ei kuulunud aruandeaasta plaani. Kavatsatud oli ainult ulatuslikum ehitusprahi äravedu, kuna osa läänetiivast välja-kaevatud prahist oli kärudel veetud lõunatiiva taha.

Ekskavaatori abil lahtist prahti masinaisse laadides eemaldati parema äraveotee loomiseks ligikaudu meetri sügavuselt ja varem lõunatiivast müürijalamile varisenud ehitusprahi (keldrikorruse sügavust arvestades on algne maapind praegusest üle 2 m madalamal). Paljastunud alumine seinatsoon osutus vastu ootusi sügavalt purunenuks. Ilmselt sel ajal, kui varisemistest kuhjunud maapinna nivoo ulatus keldri akende kohale ja mattis nende alumise osa, on maapinna lähedane seinapind

Pildid
95,96

Pildid
99-102

ilmastiku mõjul purunema hakanud. Horisontaalse vöötme purunenud seinapinna kõrgus on keskmiselt 60-100 sm. Pikuti läbib ta kogu lõunaseina kuni kagunurgas oleva keldrini. Huvitav on märkida, et seinapinna purunemise on tinginud ilmselt samad põhjused, mis põhjatiiva välisseina juures. Nagu seal, nii on ka siin varisemisvöötme kõrgus ligikaudu võrdne seina taga oleva keldrikorruse kõrgusega, kuna alumise kõrguse markeerib varisemisaegne maapind. Seinapinna selliselt "plaanipärase" purunemisprotsessi põhjuste selgitamine peaks kuuluma TRT inseneride otseste ülesannete hulka. Põhjusi selgitamata ei saa taolistes olukordades ka purunemiste jätkumist vältida. Seinapinna varisemise sügavus oli lõunaseinas erakordselt suur, ulatudes kohati üle 1 m.

Ehituslikult äratas tähelepanu soklitaoliselt eenduv aste, mis seina läänepoolsest otsast alates (vahetult kabelehituse juurest) ulatus ligikaudu idatiiva siseseina jooneni. Läänepoolses lõigus eendus seinamüür allpool ranti ülemisest seinamüürist 33 sm (1 jalg!). Ida poole suundudes aste taandus sujuvalt ja põhjatiiva lähedale jõudes sulas ühte üldise seinapinnaga. Astmena eenduv alumine seiniosa ^{ulatub} ~~võrdub~~ kõrguti keldrikorrusele. ^{akende sillukäärri.} Kaevamisel nähtavale tulnud kaks keldriakent ja nende vahel olev veesüliti-kanal paiknevad kõik kirjeldatud alumises, kergelt eenduvas seinamüüris. Taolisele ebaloogilisena näivale ehituslikule nähtusele põhjendust otsides võib oletada, et pärast keldrikorrust hõlmavate väliste seinamüüride valmissaamist otsustati lõunatiiva üldpaiknevust nii-

Pildid
97-104,
111,112

Pildid
102-104
115,117

palju kui võimalik lähendada uue ehitamisel oleva kloostrikavatise põhjatiiva paralleeljoonele. Tao-line korrigeerimine oli tingitud ehituslikust üldreeglist, mille järgi kloostri sisehoov pidi olema võimalikult ruudule lähenev. Sisehoovi piiravaid hoonetiibu aga püüti orienteerida kloostri tähtsaima ruumi - kiriku - järgi. Miks ei arvestatud seda siis juba lõunatiiva rajamise ajal kohe? Sellele küsimusele ei ole praegune uurimises seisund veel võimaline lõplikult vastama. Võib ainult oletada, et vastupidi mõnedele senistele arvamistele alustati uue kavatise rajamist mitte põhja küljelt vaid lõunast, sest esialgse plaanianalüüsi järgi otsustades oli lõunatiiva siseseina kohal juba varem mingi tugevam müür olemas, mis algselt võis moodustada osa kunagisest ringmüürist. Selle müüri järgi orienteerudes rajatigi uue lõunatiiva välismüür, mida aga pärast oli raske täisnurga all siduda põhjatiivast sõltuva idatiivaga. Kloostri kompleksi põhikavatise põhiplaani triangulatsiooni-skeem näib esialgsel katsetamisel seda arvamist kinnitavat. Omakorda tingis lõunapoolse välisseina praeguse asukoha ka vana kaabelhituse müüristik. Kabeli keldrikorruse vaheseina joonelt ei olnud võimalik palju põhja poole uut müüri vastu kabeli idaseina püstitada, kuna see sel juhul oleks varjanud keldri akna ja kaotanud vaheseina näol soliidsema toe.

Lõunaseinas leitud kahest aknaavast on läänepoolne kaotanud raidkivist raamistuse. Idapoolse akna säilinud raidraamistus sarnaneb ehituslikult krüp-

ti aknaile (neljast kivist koosnev), kuid kivid on tunduvalt õhemad ja tagasihoidlikuma formaadiga. Kahe akna vahel, kuid neid natuke kõrgemal (ilm- selt vahelae kõrgusel) paiknev mustavee ärajuhtimise kanalike on kaotanud müürist eenduva sülitiosa. Müüris säilinud lõigust selgub, et neljakandilise ristlõikega renn on kandilisest kivi-plokist küna taoliselt välja raiutud ja sileda ühtlase kivi-plaadiga pealt kaetud. Katteplaadil on renni laiusele vastav lame süvend, mis renni mõnevõrra kõrgemaks aitab teha. Analoogiaid arvestades pidi renn ruumi-poolses otsas olema varustatud kivist tahutud valamuga. Et kivist tahutud valamüü (lavatooriume) Padi-sel kasutati, seda tõendavad läänetiivast leitud valamufragmendid.

Pildid
115-118

D. Kapiitlisaal.

Rööbiti väljakaevamistöodega teostati väliuuri-muslikke töid idatiivas paiknevas nn. kapiitlisaalis. Tööd olid tingitud konkreetsest ülesandest kujundada käärkambrist ja kapiitlisaalist kloostri territooriumilt kogutud leidude ekspositsiooniruumid. Esijoones oli vajalik selgitada kapiitlisaali akna algne ehituslik ning kujunduslik iseloom. Kuna kapiitlisaali aken oli säilinud osades küllaltki sarnane käärkambr-ri aknaga, siis uuriti mõlemaid aknaid paralleelselt. Samaaegselt puhastati ruumi põrand paksust prahiki-hist ja eemaldati seintelt mõisaaegse krohvkatte säilmed. Lähemalt fikseeriti ka ukseavade ehituslik iseloom ning analüüsiti seinte suhtelist kronoloogiat.

Akende algse kuju määramiseks ning taastamistöö ettevalmistamiseks eemaldati aknaavadest uusaegne täitemüüritus, mille sisse oli paigutatud laoukse puidust piidastik. Pärast täitemüüri eemaldamist paljastus XVII sajandil ümberehitatud aknaava, mille palendseinte krohvicate oli suurelt osalt säilinud. Säilinud olid ka jäljed puitsillusest, millega oli barokipäraselt asendatud gooti teravkaarne sillus. Aknaavade laiendamisel oli täielikult hävitatud algse gabariidid (väljaarvatud silluskaar). Laiendatud avade sekundaarsust tõendavad algse silluskaare märgatavalt kitsam laius kui aval endal ja samuti laiendamisel tekkinud jamandid müüri faktuuris. Praegu põrandani ulatuv avause kõrgus ei pärine esimesest ümberehitusperioodist, vaid kuulub aega, mil laiad aknad laoruumi huvides muudeti ukseavadeks ja õhuke nišisein akna all lammutati. Vanast kloostriaegseist palendseintest leiti ainukese säilmena puhtalt töödeldud, kuid pooleni purunenud ülemine kivi kapiitlisaali aknaava lõunapoolse külje ülemises otsas (vahetult silluskaare kannal all).

Pildid
123-125

Pildid
126, 127

Pildid
123, 124

Baseerudes ülalkirjeldatud vähestele andmetele, mida pakkus säilinud müüriosade analüüs, rekonstrueeriti akna-ava üldkarakter: töötlemata kividest lihtne teravkaarne sillus ja puhtalt töödeldud kividest palendseinte välisservad. Analoogilist lahendust on kasutatud ka kloostri lõunatiiva akende ehitamisel (erinev on ainult silluskaare kuju). Akna-ava mõõtmete rekonstrueerimiseks ei leidunud muid lähtekohti kui silluskaare laius ja kõrgus nii välisküljel kui ka sisekül-

jel, kus paiknes raamistik. Neid mõtmeid aluseks võttes "trianguleeriti" gootikas üldiselt levinud printsiipidel akna-ava oletatav kuju. Silluskaare laiust võrdhaarse kolmnurga aluseks võttes, anti üldskeemis akna kõrguseks kahe taolise kolmnurga kõrgus, kusjuures arvestust alustati silluskaare all olevast horisontaalist. Akna kõrgusesse mahutati ka kaldpinnaline veelaud, mille alumise serva määras akna-ava all praeguseni püsinud välisseina kõrgus. Kuna kirjeldatud rekonstruktsiooni-skeem täiel määral ei ole kooskõlas palendseina kõrgust tähistava puhta pae-kivi fragmendi^{3/4} ja muudab silluskaare kõrgemaks kui ta tegelikult on, siis tehti veel kaks rekonstruktsiooni-skeemi, varianti, milledest üks lähtub võrdkülgsest kolmnurgast. Kolmnurga küljepikkuseks akna valgusava puhul on võetud kaare laius, mis võrdub kaare küljepikkusele. Akna välisniši rekonstrueerimisel lähtutakse jällegi silluskaare alusest horisontaalist, mis jääb kolmnurga aluseks, ja niši silluskaare esiserva kõrgus võetakse võrdhaarse kolmnurga küljepikkuseks. Selle skeemi positiivseks jooneks on akna-ava ja -niši mõnevõrra laiem ning madalam proportsioon, mis oma iseloomult on lähedasem põhja- ja lõunatiivas säilinud akendele. Veelaua alumine serv ühtub säilinud müürikõrgusega akna-ava all. Kolmas variant ei lähtu tervikuna nagu eelmised mitte silluskaarest, vaid akna valgusava laiusest ja selle abil konstrueeritud ruudust. Kahe ruudu kõrgus vastab valgusava kõrgusele. Analoogiliselt on konstrueeritud ka laieneva akna-ava kuju seinamüüri välispinnas.

Lisamärkusena mainitagu, et silluskaare laius ja kõrgus on fikseeritavad väikese ligikaudsusega. Käärkambri akna juures on silluskaare alumised kivid kadunud. Kapiitlisaali akna silluskaare otsad välisküljel on täpsemini määratavad. Mõlemad suured kivid kaare kummagi otsa all on põhimüüriaga kompaktselt seotud ega võimalda kaare pikendamist allapoole mitte rohkem kui ühe või kahe kitsa kiilukivi võrra. Kolmest akna rekonstruktsiooniskeemist käsitlevad kaks esimest varianti akna silluskaart mõnevõrra vägivaldselt, teevad ta sirkli abil "ilusamaks" ning süsteempärasemaks kui ta tegelikult on. Eriti torkab silma silluskaare kuidagi hoolimatult ehitatud üldkuju just kapiitlisaalis.

Üldaise põhimõttena kõnesolevate akende rekonstrueerimisel ja üksikute skeemi-variantide vahel valiku tegemisel on vaja silmas pidada kloostri säilinud ehituskompleksis esinevate akna-ava kujunduste iseloomu ja arengulist tendentsi. Vanemad akna-avad paiknevad kiriku põhjaseinas. Neis domineerib välimise aknaniši puhtalt töödeldud serva- ja veelaua kivide dekoratiivne mõju. Ka silluskaared on laotud puhtaist paeplokkidest. Kuid juba nende vanemate akende juures algab vormide lihtsustumise protsess. Kui võrrelda mõnevõrra nooremad idapoolset akent kahe vanema läänepoolse aknaga, siis võib täheldada näiteks veelaua kujunduses vanemate akende juures, et veelaua alumisel serval on süvarihva abil moodustatud veenina. See veenina aga idapoolse, noorema akna juures puudub, ~~Kuna~~ teda asendab lihtne kolmnurkse ristlõikega karniisliist. Lõunatiiva välisseina esinduslikud aknad (kuuluvad refektooriumile), mis pole kiriku ak-

naist olulisel määral nooremad, on säilitanud puhtalt töödeldud välispalestiku, kuid silluskaarele on antud madala segmendi taoline joon. Taolistele akendele on omane asjalik ning profaanne iseloom, milles esijoones ning erinevalt kiriku aknaist avaldab mõju akna-ava nelinurkne üldmulje, mis on erandlikult valitsev ka kõigi teiste akna-avade juures käsitletavas kloostri. Ei näi olevat kahtlust, et kapiitlisaali ja käärkambri aknad oma põhiskeemilt väljendavad sama kalduvust või arengulist tendentsi profaanselt häälestatud lihtsa neljakanalilise aknakuju poole. See ilmneb just teravate silluskaarte kuidagi ükskõikses ning lamedas käsitluses ("ümaralt" teravad silluskaared loovad siin, eriti kapiitlisaalis, õige suurel määral segmentkaarele läheneva kurvi!), kuigi nad põhiliselt jälgivad kirikuakende üldkuju ja püüavad analoogiliselt neile oma aknaniššide väljaspoole avarduvate palendseintega "kergendada" seinamassirasket üldmõju. Olgu muuhulgas mainitud, et samasugust arengulist tendentsi võib jälgida üksikute ruumide laevõlvide ja kilpseinte kujunduses.

Pilt 123

Seinamüürid.

Kapiitlisaali arhitektuur ei ole pretensioonikas, kuid tal on oluline tähtsus idatiiva ja kogu kloostri ehitustööde üksikute ehitusjärgude kindlaksmääramisel. Üldjoontes on kapiitlisaal säilitanud oma algse ehitusliku kujunduse. Ta on lihtne, peaaegu ruudule läheneva põhiplaaniga ruum. Idaseina keskosas on aken ja otse akna vastas lääneseinas uks, kust algselt pääses ristikäiku. Ruumi katab lihtne servjooneline ristvõlvik. Uksest lõuna pool oli seinas kinnimüüritud **nišš**, mis uurimis-

Pildid
129, 130

tööde käigus avati. Põhja- ja lõunaseinas pole avasid algselt olnud.

Perioodil, mil klooster oli mõisniku valduses (1622-1918), teostati hulgalisi ümberehitusi, millede eesmärgiks oli vanade, moodsamale elulaadile ebamugavate kloostriruumide muutmine vastavamaks uutele nõudlikematele elamistingimustele. Ka kapiitlisaal muudeti eluruumiks tõenäoselt juba XVII sajandil ja teostati sellega seoses rida ehituslikke muudatusi.

1) Vana väike gooti vormides aken muudeti, nagu juba eelpool analüüsitud, laiaks nelinurkseks aknaks; 2) käärkambri ja kapiitlisaali vahelisse seinu murti uks, et siduda mõlemaid ruume ukse kõrvale välisseina müüri pakusesse ehitati käimla; 3) uks ehitati ka lõunapoolsesse seinu, et ühendada end. parlatooriumi end. kapiitlisaaliga. Uks paikneb ühel teljel põhjaseinas oleva uksega. Sel viisil loodi idatiivas kõrvuti olevate ruumide uuelaadne seostus, mis oma iseloomult läheneb tolele ajastule iseloomulikule anfilaad-süsteemile ja on printsipiaalselt erinev kloostri algse kavatise põhiplaanilisest lahendusest, kus domineerivad isoleeritud ja ainult ristikäigu kaudu omavahel ühendatud üksikruumid; 4) lääneukse kõrval olev nišš müüriti kinni; 5) võlvlagi varjati uue tasapinnalise laega (puitkonstruktsioonil); 6) loodenurka püstitati ahi, mille korstnalõõr juhiti läbi võlvikanna.

Pildid 131, 132
Pilt 130

Hilisemal mõisaperioodil (XIX ja XX sajandil) pärast uue härrastemaja valmimist (XVIII saj. lõpul?) muudeti kapiitlisaal teisejärguliseks majandusruumiks. Palklagi lammutati; uks lääneseinas müüriti kinni. Kinni

müüriti ka ukсед põhja- ja lõunaseinas. Aken idaseinas muudeti ukseks, mis oli kasutamisel kuni 1961. aastani. Ahi loodenurgas lammutati. Eelpool loetletud ümberehitused kapiitlisaalis on tõestatud alljärgnevate tähelepanekute alusel.

1) Põhjaseinas. Seinä ülemises osas kilpkaare all on neli sekundaarset talaauku, mis pärast puitlae likvideerimist on täidetud väikeste tellistega. Viies samasugune auk on kirdenurga võlvikannas. Seinä alumine idapoolne neljandik on ebaühtlaselt läbi murtud. Läbimurre on ülaosas olnud kindlustatud puittalaga, mis kulgeb WO suunas ja on idapoolses osas risttalaga (armatuuritaolises konstruktsioonis) seotud. Talasid pole enam säilinud ja nende kunagist olemasolu tõendab praegu üksnes sängituskrohv, millel on puittala jäljed. Läbimurdest ida pool on võlvi toetavasse seinapiilarisse ruumi kirdenurgas uuristatud väike käimlaruum (ca 1,5x1,0 m). Käimla välissein on ühe müürikivi paksune (ca 30 sm). Puidust prill-laud on säilitanud ilmselt algse kuju, mis on sarnane Tallinna linnatornides säilinud paekivist prill-laudadele (augu esiservas on väike nelinurkne väljalõige, mis ettepoole laieneb).

Pilt 132

Pilt 131

2) Lõunasein. Analoogiliselt põhjaseinale on ülaosas sekundaarsed laetala-augud, mis hiljem on väikeste tellistega täidetud. Kesk seinä on sisse raiutud nelinurkne ukseava, mis on hiljem uuesti kinni müüritud. Kinnimüürimisel on kasutatud musta klasuuriga lihtsaid kaunistamata ahjukahhleid.

Pilt 130

3) Idasein. Vana teravkaarne akna-ava on korduvalt ümberehitatud (vt. eelpool). Seinä lõunaosas leidus vähe-

Pildid
126, 127

seid jälgi algsest õhukesest krohvkatte, mis oli hiljem kaetud uue paksu krohviga. Uus krohvicate hõlmas ka laiendatud akna-ava palendseinu, mis tõendab nende pärinemist ühest ümberehitusperioodist. Akna ümberehitamisega seotud krohvkate on hiljem veel kord uuendatud. Lõunapoolse aknapiida kohal on alumises osas säilinud eenduv murdejalg, mis ulatub tunduvalt kaugemale, kui krohviga kaetud aknapalendi pind seda lubaks. Siit võib järeldada, et akna ümberehitamisel paiknes valgusava aknaniši ülaosas ja lähenes kujult ruudule, kuna akna-ava alla oli jäetud suletud õhuke sein (see lammutati alles siis, kui aken muudeti ukseks).

4) Läänesein. Uksest lõuna pool paiknev nelinurkne täismüüritud nišš võeti lahti. Ta on koos seinaga ehitatud. Algsest krohvkatte pole mingeid jälgi. Seina keskel olev algne ukseava (kujult nelinurkne) viis ristikäigu teisele korrusele. Ristikäigupoolisel küljel on säilinud ümber ukseava kulgev süvend, kus paiknesid hävinenud raidportaali kivid. Kunagi hilisemal ajal on ukseava kitsamaks ehitatud ja selleks otstarbeks vastu lõunapoolset palendseina laotud ca 35 sm paksune uus palendmüür. Viimasel ajal on uks olnud täiesti kinni müüritud, kuna ta ülemine osa oli kujundatud laoruumi väikese aknana.

Pildid
128-130

Lääneseina põhimüüristik ei ole homogeenne. Sisehoo- vipoolisel küljel on selgesti täheldada, et algul on ehitatud ainult käärkambrist moodustav seiniosa (pärast kiriku lõunaseina püstitamist), mis on laotud paekivist ning ilma munakivi kasutamata. See idatiiva läänepoolne müüriilõik küünib ainult osaliselt kapiitlisaali alale,

kusjuures alumine seiniosa ulatub märgatavalt kaugemale kui ülemine. Taoline müüri lõpetuse profiil on iseloomulik ajutiselt pooleli jäetud ning peatselt edasiehitamisele määratud müürile. Kirjeldatud profiil on täheldatav ka seinasiseküljel, kus esialgul ehitatud seinamüüri alumine osa ulatub kapiitlisaali loodenurgast ca 175 sm lõuna poole. Seinajätkamine ei toimunud nähtavasti aga mitte nii ruttu, sest jätkatud seiniosa, mis moodustab idatiiva lääneseina lõunapoolse osa, on oma ehituslikult karakterilt täiesti erinev. Siin on kasutatud rohkelt põllukivi, mis on paigutatud seinamitte korrapäraste ridadena, vaid täiesti juhuslikult. Üldine seinaladu on lohakas ja kividevahelised vuugid ebahääletaselt laiad. On kujunenud omapärane müüri faktuur, mis on võõras kloostri vanematele ehitusosadele, kuid eriti iseloomulik noorematele müüridele. Peale mainitud idatiiva kohtame teda lõunatiiva sisehoovipoolses seinas ja läänetiiva idapoolses välisseinas (ristikäiku eraldavas pikisuunalises "vahemüüris"). Võlvikut toetav nurgapost loodenurgas ei ole seintega seotud ja kinnitab omapoolt siinse seinamüüri suhteliselt suuremat vanust. Ühtlasi lubab nurgapost väita, et võlvik praegusel kujul ei olnud planeeritud käärkambri lääneseina ja idatiiva välisseina ehitamise ajal. Ta ehitati koos läänepoolse ^{seina} jätkamisega, mil algset laekatte "projekti" oluliselt muudeti. Plaani muutus ilmneb ka võrdlustulemustest, kui laevõlviku läänepoolse siilu toetusviisi seinasisse laotud laial tugeval kilpkaarel kõrvutame idapoolse kilpseinaga kujundusega, kus mainitud kaar puudub. Samal ajal

Pilt 128

Pildid
127, 130

ulatuvad völvikannad lääneseinal mõnevõrra madalamale kui idaseinal ja on ühtlasemalt tõusva kurviga. Idaseina nurgapostid on ehitatud ilmselt kõrgemal paiknevate völvikandade jaoks ja on tunduvalt massiivsemad. Oma konstruktiivselt olemuselt ning kujult sisemistele tugipiitadele sarnanevad nurgapostid on iseloomulikud mitte ainult idatiivale - analoogiliselt on algselt olnud kujundatud ka lõunatiiva välissein, kus "kontraforsse" on hiljem osaliselt kõrvaldatud väljaraiumise teel. Analoogilist seinakujundust võib täheldada mutatis mutandis isegi vana kabelehituse keldrikorrusel. Tähelepanu äratav ka kõikide völvikaarte täiesti ümar kurvatuur, mis näib viitavat suhteliselt hilisele ehitusajale. Omapäraselt on laotud ka völvik, mis oma iseloomult läheneb ülaosas kuplile. Völvisiilude liitekoht völviku keskel on laotud eraldi horisontaalse pinnana.

Pilt 133

Kapiitlisaali põrandast oli lammutatud ahju piirkonnas säilinud üksikuid ruudukujulisi paest parkettkive, mis võimaldavad vajaduse korral kogu põranda rekonstrueerimist.

E. Kiriku ida-aken.

Kiriku seitsmest aknast oli kas avamata või üldkujus korrastamata ainult ida-aken. Aken, mis pikemat aega oli väljaspoolt kuni raamistikuni kapitaalselt

Pildid
119-122

kinni müüritud¹⁾, moonutas tunduvalt kirikuruumi valguse ning sellega seotud ruumimuljet. Monotoonse, liigendamata müürimassina mõjus ka kogu idasein, kus kiriku ida-aknal on mõjuv kompositsiooniline osatähtsus. Täitemüürituse lammutamisel aknanišist selgus, et akna-ava on säilinud küllaltki hästi. Purustatud oli üksnes kvaadritest laotud veelaua alumine osa. Ilmselt oli see lammutatud seoses akna kinni müürimisega. Täiesti tervele, tugevalt kalduspinnalisele veelauale olnuks raske toetada täitemüüritust. Mainitud väidet kinnitavad ka täitemüüritusest leitud veelaua kivid, mis vahetult kinnimüürimise ajal olid oma algsest kohast väljakangutatud ja horisontaalset kivirea pinda moodustavasse asendisse pööratud (veelaua taastamine jäi sel hooajal ajapuudusel tegemata ja on planeeritud 1962. a. tööde hulka). Akna paekiviraamistikust on säilinud üksikud fragmendid silluskaare all olevas osas. Aknaraamistiku algse kompositsiooni rekonstrueerimine on säilinud fragmentide abil küllalt suure tõepärasusega teostatav.

---

1) Tõenäoselt on akna kinnimüürimine toimunud pärast seda, kui mõisnik üle kolis uude mõisahoonesse ja kirikuruum vähematähtsusega kõrvalhooneks muutus. Akna sisemises piidas paiknev mõisaaegne telliskorsten viitab ilmselt sellele, et korstna kasutamise ajal oli akna-ava veel kinni müürimata. Sama näivad tõestavat ka purunenud kiviraamistiku fragmendid akna üla osas. Raamistiku purunemine pidi toimuma enne akna-ava sulgemist, kuid mitte sellal, kui kirikut kasutati eluruumina.

F. Kiriku põrand.

Kasutades vihmaseid päevi, mil väljas töötamine oli takistatud, veeti kiriku põrandalt ära sinna aja jooksul kogunenud mulla, kivide ja mördiga segatud prahikiht koos paehunnikutega, mis pärinesid lammutatud vaheseintest. Puhastatud põrandal selgus, et kiriku lõunapoolses lõigus on veel säilinud algset põrandaparketti, mis on laotud keskmise suurusega (2x2 jalga) kvadraatsetest paeplaatidest. Plaatide paigutus on diagonaalsuunaline. Parkettkivid on tugevalt kulunud ja suurelt osalt purunenud. Taolised parkettkivid on kloostri olnud üldisemalt kasutusel. Osa niisugust parkettpõrandat on säilinud idatiiva teisel korrusel olnud dormitooriumi põhjapoolses osas (oletatavas haigeteruumis). Arvukalt on paest põrandakive leitud ka väljakaevamistes läänetiivas ja kapiitlisaali põrandast kloostri idatiivas. Parkettkivid on pealt puhtalt töödeldud, alumine külg on töötlemata, kuid ülaserivas sirgeks tahatud küljed on klombitud ahenevateks (mördi jaoks, mis ei ulatu nähtava vuugina põranda pealispinnani). Olenevalt mõisa-aegseist ruumidest, mis vaheseinte abil olid kirikusse ehitatud, oli ka põranda katet kohati muudetud. Suur osa kunagisest põrandakattest oli aga täielikult hävinenud või mujal kasutamiseks ära veetud - eriti kiriku idapoolses osas. Kiriku keskel põhjapoolses lõigus on säilinud mõisaaegne põrand, mis on laotud väikeseformaadilisest tellisest. Analoogiline põrand on kloostri säilinud veel idatiiva keldrites ja kitsas käigus, mis viib sisehoovi kagunurgas paikneva

ukse juurde. Põranda täpsemat mõõdistamist kavatsetakse läbi viia 1962. aastal.

G. Ristikäigu võlvijäljed sisehoovis.

Elmisel aastal täiteprahist vabanenud sisehoovis paljastusid täielikult ka hoovi ümbritsevate müüride alumised osad, kus olid säilinud ristikäigu võlvikute süvendid. Need hajutasid lõplikult arvamise, nagu oluks ristikäik ainult osaliselt võlvitud ja kaetud põhiliselt ainult puitvahelaega. Käesoleval suvel uuriti läbi põhja- ja lõunapoolse seina alumine tsoon ristikäigu esimese korruse kõrgusel. Selgus, et algselt seinasse jäetud võlvisüvendid olid hiljem seinamüüri ühtse välisilme huvides (pärast ristikäigu likvideerimist) hoolikalt kinni müüritud. Seejuures olid osaliselt kõrvaldatud ka raidkvaadritest algsed keldriuste portaalid ja need asendatud tavaliste müürikividega. Algse kuju on säilitanud üksnes keldriportaal idatiiva keskosas. Ümberehitatud ja algselt ilmet häiriv "portaalikujundus" oli täielikult säilinud ainult ühel keldrisse viival ukseaval, käärkambri all, kuid seegi oli varisevas olekus ja eemaldati uurimistööde käigus. Säilinud algne portaal idatiiva keskel võimaldab rekonstrueerida ka kõikide teiste ukseavade algset kujundust põhja- ja idatiivas (mis on enamvähem üheaegselt ehitatud). Puhastades kinnimüüritud võlviku süvendid põhjaseinas, selgus, et nende samm vastab täielikult ülemise ristikäigu korruse võlvisammule. Erinev on aga läänepoolseim võlvikusüvend, mis ulatub vahetult vastu peavärava piidaseina hoovi loodenurgas. See viimane võlvijalg on teistest peaaegu

Pilt 22

Pildid
25,26

Pildid
23,24

Pilt 22

kaks korda laiem, kusjuures väravapoolne kaareots lõp-
peb märgatavalt kõrgemal teisest ja küünib ligikaudu
värava-ava kõrguseni. Kõrgema ja laiema kaare leidmi-
ne värava kõrval oleval seinal võimaldab teatud piiri-
ni lahendada seni tumedaks jäänud küsimust: kuidas pää-
ses voriga laiast värava-avast sisehoovi, kus kitsa
ristikäigu põhjapoolse tiiva välisfrondi gabariit paik-
neb peaaegu ühel joonel peavärava teljega? Nüüd pal-
jastunud lai läänepoolne võlvikusüvend kiriku seinas
on ulatuselt ligikaudu sama suur, kui värava lõunapool-
se piida juurest sisehoovi poole suunduv läänetiiva
hiljuti väljakaevatud ristikäigu otsasein. Kujundades Pilt 35
värava ette jäävat võlvlaega ruumi kiriku sein ja
lääneristikäigu otsaseina vahel (mis laiuti vastab vä-
rava kangialusele), võimalduks põhjaristikäigu esimese
kaaristu piilari ja lääneristikäigu välisnurga vahelt
sõita hobusevoriga väravast sisehoovi, kuhu avanevad
kõik kelderladude uksed. Väravaesise hoovipinnase lõp-
lik väljakaevamine, mis praegu on veel tegemata, võiks
esitatud rekonstruktsioonile anda olulisi lisaandmeid
ning võimaldada lõplikuma rekonstruktsioon-joonise val-
mistamist.

H. Leiumaterjal.

1961. a. suvel kaevamistel kogutud leiumaterjal on
provisoorsete leiukohaviidetega varustatult paigutatud
kloostri end. käärkambrisse. Leidude kataloogimine ning
kirjeldamine jäi tehnilise tööjõu puudumisel tegemata
ja tuleb plaanikohaselt realiseerimisele 1962. a. suve-

hooajal. Lõplikult jõuti leiumaterjali vormistada üksnes raidkivide osas, mis paigutati idatiiva all olevatesse keldritesse, mis varustati lukustavate metallvõrest us- tega. Põhilise osa leiumaterjalist moodustas keraamika, sepanaelad ja vähemad raudesemed või nende fragmendid. Sisuliselt unikaalsematest leidudest mainitagu käesole- vas aruandes esiteks keppestiilis ning roosikujutusega kaunistatud suuremat raidkivi fragmenti, mis seob XVI sajandi esimesel poolel Padisel viljeletud raidkunsti Tallinna samaaegse raidkunstiga. Teiseks huvitavaks näi- teks on põdrasarvest valmistatud püssirohusarv, mis lei- ti idapoolse ristikäigu põrandalt. Püssirohusarve juurde kuuluvad metallosad (kahte alumist ja ühte ülemist avaust sulgenud kaaned ja aasad keti või nõöri jaoks) puuduvad, neist on säilinud üksnes jäljed. Sarve esikülge kaunis- tab elevandiluu-kunstile lähenevas maneeris käsitletud reljeefkompositsioon piibliainelisest kolme kuninga legen- dist. Leitud püssirohusarv on raske ning niiske täiteprahi all sajandite jooksul osaliselt deformeerunud. Ilmselt on ta olnud määratud äraviskamisele, mille tõttu metallosad kõrvaldati. Kas metallosade kõrvaldamisel või juba enne seda on sarv küljelt purunenud, mille tõttu praegu mõned väiksemad osad puuduvad. Sarv sai tunduvalt kannatada töömehe labidast. Mitte silmas pidades vajalikku ettevaat- likkust, lükati kaevamisel labidas kiviprahiga segatud mulda, kus labida ots sattus vastu sarve ja lõi selle pi- kuti pooleks.

Pilt 135

Pildid
136,137

I. Krüpti nišš.

Krüpti lääneseinas on kaks kinnimüüritud nišši. Nišid paiknevad sümmeetriliselt kahe võlvisiilu kesk-
jeljel ja loovad teatud määral esindusliku kompositsioo-
nirütmi. Kujult erinevad nad tavalistest seinaniššidest,
kuna nende kõrgus ületab laiuse ligikaudu kolmekordselt.
Küsimuse esialgse selgitamise katsena müüriti lõunapool-
ne nišš lahti. Lahtimüürimisel ilmnes, et ca 0,5 m sügav
nišš oli kaetud ühtlase hoolika krohvkattega. Krohvkate
te ja müürituse vahele oli paigutatud suurtest kaseto-
hulõikudest isoleeriv kiht, mis oli iseseisva õhukese
mördikihi sees. Niši põhjas säilinud kõdunenud puidujää-
nuste põhjal on põhjust oletada, et nišš moodustas lauda-
dega vooderdatud kapi. Oletatav kapp pidi olema küllalt
hinnaline, sest vastasel korral oleks teda vaevalt ha-
katud kaitsma kasetohust hoolika niiskuseisolatsiooniga.
Niššide asukoht, kuju ja kasetohuga isoleeritud puitvoo-
derdus lubavad oletada, et neid on kasutatud väiksemate
seina-altarite paigutamiseks.

III Restaureerimistööd.

Restaureerimistööd olid vaadeldaval hooajal mahult suhteliselt piiratud, kuna konserveerimist nõudvate põhiliste müürimasside alles pooleliolev väljakaevamistöe seda veel ei võimaldanud (peamiselt lõuna- ja läänetiivast ristimiskohal ja tornelamu kompleksi kuuluva seinajuures). Kloostrimüüride üldist säilivust kindlustavaid konserveerimistöid teostati järgmistes lõikudes:

1. Lõunatiiva välismüüri alumise osa lahtikaevamisel paljastus seinavälisküljel sügav, peaaegu kogu seinahorisontaalset ulatust enam kui meetri kõrguselt hõlmav purunenud tsoon, mis lähemal ajal võis põhjustada kogu seinakokkuvarisemise. Hädahoju vältimiseks müüriti purunenud seiniosa uuesti täis. Seejuures taastati müüri algne välispind ja lääne suunas laienev sokliaste, mis oli tekkinud lõunatiiva ehitamise ajal toimunud ehitusplaani osalisest muutmisest. Seinamüürist leitud kahest keldrikorrusele kuuluvast akna-avast oli idapoolne säilitanud algse, puhtalt töödeldud kividest raamistuse. Läänepoolsel raamistus ja seda ümbritsev seinapind puudus. Kuna kiviraiumistöödeks võimalusi ei olnud, siis jäeti raamistus esialgu taastamata ja varuti taastatavas seinamüüris selleks vajalik koht. Kahe akna vahelisel alal leitud veesülitist oli säilinud ainult müüri sisene osa, kuna seinavälispinnas ja sellest välja ulatuv lõik oli hävinud. Viimase algset kuju mitte teades, loobuti selle taastamisest ja jäeti uuesti üleslaotud müüripinda neljakandiline avaus, mille mõõtmed vastavad veesülitist säilinud osa mõõtmeile. Taastatava soklitaolise astme pealiskiviks kasutati puhtalt töödeldud paasi.

Pildid
97-118

2. Hävinenud ristikäigu põhja- ja idapoolsete lõikude kohal olid võlvikaarte süvendid seintel üldiselt säilitanud oma algse kuju, kuid olid tulekahjus tugevalt kannatanud. Vuugistik seinapinnas oli ulatuslikult tühjaks varisenud. Pärast kaaresüvendite täielikku puhastamist vuugiti ristikäigu kohal olev sein uuesti. Vuukimisel püüti silmas pidada põhimõtet, mis taotleb müüripinna ja selle üksikute kivide võimalikku puhtust. Uut kivimaterjali käesoleva töö ulatuses ei kasutatud (väljaarvatud sisehoovi kirdeuruga kohal idatiivas oleva keerdtrepi alumist aknapilu ümbritsev seinapind, mis oli peaaegu täielikult varisenud ja võimaldas aknapilu kohale tekkinud augu kaudu sisseronimist keldrist käärikambrisse viivale trepile). Pärast vuukimist puhastati sein terasharja abil neist mördiosadest, mis olid vuukimise ajal sattunud müürikividele.

Pildid
19-22

3. Sisehoovi kagunurgas on ristikäigu teise korruse kõrgusel kloostrikavatise üks tähtsamaid ukseavasid, mis sidus idatiiva ülemise korruse sisehooviga. Ukseava ümbritsenud raidportaal, mille väheseid säilmeid võis veel näha paarkümmend aastat tagasi, oli tulekahju ajal kannatanud rohkem kui teised sisehoovi raidosad. Portaal li kiire hävimise tõttu oli ka ukseava ise viimastel aegadel kiirelt varisema ning purunema hakanud. Edasise varisemise vältimiseks taastati varisenud müüripinnad ukseava külgede ja lävepaku piirkonnas. Seejuures leidis osaliselt uuendamist ka müüripind, mis vaadeldava nurga juurest ulatub põhja pool oleva ukseavani idatiivas.

Pildid
27,28

4. 1960. aasta suvel väljakaevatud kalorifeeri säilitamise huvides kaeti väike vaheruum läänetiiva põhja- ja lõunapoolse ruumi vahel betoonist varikatusega. Varikatuse kandetalad toetati otsipidi läänetiiva külgliseintesse, mis võimaldas täiesti vabaks jätta kalorifeeriruumi suhteliselt nõrku seinamüüre. Varikatusel on väike kalle põhja suunas. Kuna katus peab üldilmelt olema tähelepandamatu ja sobima konserveeritud varemepargiga, siis projekteeriti ta võimalikult lamedana ja varustati vertikaalsete rantidega, mis võimaldaksid maskeeriva mätaskatte soliidset kasutamist. Ilmastikuvete ärajuhtimiseks jäeti varikatuse põhjapoolsesse serva vee äravoolu augud. Katuse pindala projekteeriti niivõrd ulatuslik, et ta moodustaks kalorifeeriruumi külgliseintele tugevalt eenduvalt eenduvaid räästaid.

Pildid
58,59,
89,90.

5. Pikemat aega ootas lahendamist küsimus sisehoovi viiva peavärava kangialuse all oleva keldri ja teda katva võlvlae kaitsmisest ilmastikuvete kahjustavate mõjude eest. Läänetiiva alguses seisundis ei olnud mainitud ohtu, kuna väravate vahelise ruumi kohale ulatus mitmekorruseline läänetiib. Praegu ei ole aga läänetiiva ülemiste korruste taastamine enam mõeldav ja ka improviseeritud varikatus väravate kohal ei sobiks üldisesse varemetekompleksi. Tekkinud olukorra lahendamiseks valiti teatud mõttes kompromiss-võimalus, mis lähtus väravate vahelist ruumi katnud võlvlae taastamise ideest. Mainitud võlvist on põhjapoolsel seinal säilinud üksikud võlvikivid, mis lubavad kindlaks määrata võlvi kõrguse ja kuju. Siin kunagi olnud võlv oli lame- da silindervõlvi kujuline, mille küljed toetusid ruumi

Pildid
91-94

külgseintele. Völvi vertikaal lõige on lameda segmenti kujuline, mille kõrgust lubab võrdlemisi täpselt kindlaks määrata ühelt poolt värava-ava kõrgus ja teispoolt völvi peal olnud korruse põrand, millest pole küll säilinud kindlamaid jälgi, kuid mis on määratav säilinud nišši abil põhjaseinas. Silmatorkavalt lameda silindervölvi kasutamine on Padisel olnud võrdlemisi üldine. Taoline völv esineb näit. lõunatiiva hoovipoolisel küljel, kalorifeeriruumi laial ukseaval ja eelvärava lõunapoolses korpuses. Erakordselt lame on ka sisehoovi välisväravat sildav kaar, mida taastatava völvlae rekonstrueerimisel kõige rohkem tuli arvestada. Kuna völv kaetakse pealt (teise korruse põranda kõrgusel) murumätastega ja teadlikult ei pretendeeri algse völvi imiteerimisele, vaid taotleb üksnes selle üldise impressiooni matkimist ja kaitsva "varjualuse" funktsioone, siis ei ehitatud teda mitte raskes paekonstruksioonis, vaid valati betoonist. Betoon völvi pealne kujundati killustiktäidise abil põrandana, mille kergelt kaldu olev pealispind kaetakse enne mätastamist hüdroisolatsioonilise kihiga. Lõpptulemusena on väravate vahelisel alal olev keldriruum ilmastikuvete eest kaitstud ja ka kunagine värava-kangialune sai ruumilise üldkjuu, mis väga suurel määral peaks lähenema algsele.

6. 1960. a. väljakaevatud läanetiiva põhjapoolne müüristik (kuni tornelamuni) ja ka lõunatiiva hoovipoolne seiniosa korrastati põhiliselt kohe pärast kaevamistöde lõpetamist. Tugevalt varisenud müüripealsed puhastati ja tõsteti parema säilitamise ja müürimasside parema esiletoomise huvides kahe kuni kolme kivirea võrra (sügavamate

Pildid
58,59

purustuste piirkonnas kohati ka rohkem). Käesoleval suvel alustati mainitud müüripealsete katmist hüdroisolatsioonilise betoonkihiga. Arvestades mätastega katmise vajadust, kujundati betoon kiht lameda küna taoliseks, mis kindlustab mättakihi paremat püsimist ja väldib suurel määral ka vihmavee valgumist müüride vertikaalpindadele. Varem kasutatud eenduvat kiviranti seinapindade kaitsmisel vihmavee eest peeti mitteotstarbekaks. Eenduv rant tegelikult ei väldi vee tilkumist müürijalamile (ja tuulistel ilmadel ka seinapinnale), küll aga moonutab seinamüüride varemelikku üldilmet ja loob segava kujutluse, nagu oleks müür arhitektuuriliselt lõpetatud. Müüripealsete betoneerimisega jõuti lõpule lõunatiivas ja läänetiiva põhja- ning läänepoolsetes lõikudes. Töö lõpetamine pidi plaaniliste summade lõppemise tõttu nihkuma järgmisse aastasse.

Pildid
93,94

IV 1962.aastal kavatsetavate tööde plaan.

Väljakaevamiste osas.

1) Peale tornelamu alumise korruse võlvlae tugistamist kaevata välja teine korrus, mille täiteprahi raskus ja sinna kogunevad ilmastikuveed ohustavad ajalooliselt tähtsat tornelamu ainukest säilinud korrust.

2) Lõpetada väljakaevamised kloostri ehituste edela-nurgas. Seda nõuab läänetiiva lõunapoolsete müüride ja tornelamu konserveerimisvajadus. Ühtlasi võimaldaksid need kaevamised põhijoontes lõpule viia kloostrikompleksi täielikku eksponeerimisplaani. Edelaosa moodustab teatavasti kõige vanema, kuid seni kõige vähem uuritud lõigu kloostri keerukas ning ajalooliselt tähtsas ehituskompleksis.

Konserveerimistöõde osas.

1) Lõpetada müüripealsete katmine isolatsioonbe-
tooniga ja murumätastega. 2) Katta murumätastega kalo-
rifeeri varikatus ja värava kangialuse võlvlagi. 3) Tu-
gistada tornelamu alumise korruse võlvlagi. 4) Konser-
veerida läänetiiva lõunapoolse ruumi põhja- ja lõuna-
sein (pärast väljakaevamiste lõpetamist). 5) Konservee-
rida tornelamu müüristik (peale väljakaevamist). 6) Lõu-
natiiva välisseina säilitamise huvides taastada selle
seina kolm akna-ava. 7) Leidude säilitamise ja ekspo-
neerimise eesmärgil korrastada käärkamber ja kapiitli-
saal(koos akende taastamisega ja riiulite ehitamisega).
Mainitud ruumid ja nende all olevad keldrid, kus on raid-
kivide kogu, varustada elektrivalgusega. 8) Parandada vä-
ravtorni keldri võlvlagi, kust praegu sajab sisse vihma
ja lund (ettevalmistustööd parandamiseks lõpetati käes-
oleval suvel). 9) Parandada kiriku ida-akna veelaud.
10) Asetada väravtorni põhjamüüri säilinud osadele (eriti
NO nurga piirkonnas) kontroll-majakad.

Koostanud:

/Villem Raam./
Vanem teaduslik töötaja

Padise kloostri varemete 1961. a. konserveerimis-
tööde kronoloogiline tabel.

1961. a. Töid alustatakse kloostri sisehoovi lõunapoolse osa
mai väljakaevamisega. Muld veetakse kärudega väravatorni
ette. Teostatakse ajutiste tugeodega mõned varisemis-
ohtlikud silluskaared ja täiendatakse estakaadi. Va-
risemisohtliku tornelamu ala ümbritsetakse kaitseta-
randiga ja suletakse juurdepääs keldrisse.
- juuni Mullatööd jätkuvad kloostri sisehoovis ja suunduvad
ka läänetiiva lõunapoolsemasse ruumi. Viimasest eemal-
datakse mulda tõstukiga. Hiljem toimub mulla äravedu
läbi lahtikaevatud ukseava kärudega. Kaevamisel eemal-
datakse ka kändud. Sisehoovis väljakaevatud hilisemate
juurdeehituste vundamendid kaevatakse algul välja ja
lammutatakse peale fikseerimist. Lõunatiivalt varise-
nud suured raudkivid lõhastatakse ja veetakse ära.
Kiriku idaseina kinnimüüritud akna ette ehitatakse tel-
ling ja aken avatakse. Alustatakse idatiiva lääneseina
allosa vuukide väljapuhastamist ja uuesti vuukimist,
mille käigus avatakse ka rida kinnimüüritud ristikäigu
võlvistiku kilpkaari. Seinä lõunaosas taastatakse aju-
tiselt varisevad ukseavad ja parandatakse endiste ukse-
avade külgi, kus müüritis oli lagunenu. Ehitustööde
teostamiseks ja edaspidise muuseumiruumi valgustamiseks
ühendatakse klooster madalpingevõrguga. Selleks paigal-
datakse ida välisseina lähedusse uus post, millest ma-
jauhendus tehakse kaabliga. Vooluarvesti paigutatakse
käärkambrist keldriga ühendavasse trepikäiku. Välja-

kaevamiste ulatuse määramiseks kaevatakse šurfe, väravatorni all kaevatakse lahti varisenud võlvi taastamiseks keldri võlvlae osa. Lammutatakse lõunatiiva-läänetiiva kokkupuutekohas osa väljakaevamiste ettejäätavad estakaadi.

juuli

Jätkuvad väljakaevamistööd sisehoovis ja läänetiiva lõunapoolsemas ruumis. Lammutatakse hilisemad vundamendid sisehoovis, kaevatakse välja lääne ristikäigu pool-keldrikorrus. Kirikuruumist eemaldatakse sinna jäänud kivid ja põrandalt ehitusprahi ja pinnase kiht. Kaetakse pealt uue kivivoodriga ja tõstetakse kohati varem väljakaevatud I eelhoovi müürisäilmed, samuti läänetiiva väljakaevatud müüristik. Jätkatakse sisehoovis idatiiva ja kiriku seinapindade varisenud vüügistiku väljapuhastamist ja taasvuukimist. Väljakärutatud läbikaevatud pinnas väravatorni ees tõstetakse ekskavaatoriga autodele ja veetakse ära, samuti ehitusprahi ja väljakaevatud pinnas kloostri idaküljel. Ekskavaatoriga kaevandatakse horisontaalseks (juurdepääsu võimaldamiseks) lõunatiivale vahetult külgnev varisemisprahist moodustunud nõlv. Juulikuul veetakse objektilt autodega ära 1290,5 t pinnast.

august

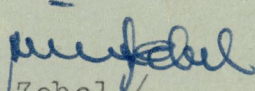
Jätkatakse väljakaevamistöid läänetiiva lõunaosas ja osaliselt veel sisehoovis. Puhastatakse välja varisenud müüripind, mis avastati ekskavaatoriga mahakaevatud lõunatiivaga külgnenud nõlva eemaldamisel. Kuna varisenud pind ulatus mahakaevatud alast sügavemale, kaevati ka see osa lahti. Alustatakse lõunatiiva välispinna sokliosa restaureerimist. Ehitatakse raketised läänetiiva kalorifeeri katmiseks raudbe-

toonplaadiga, samuti sisehoovi ja I eelhoovi ühendava läbikäigu katmiseks raudbetoonist võlviga. Betoneeritakse kalorifeeri-pealne raudbetoonplaat. Lammutatakse idatiiva idapoolsete endiste akende taastamise otstarbel nende hilisemad ümberehitatud osad.

september Jätkatakse väljakaevamisi lõunatiiva ja läänetiiva ühenduskohas, kus puhastatakse välja hilisema leivaahju säilinud osad. Lõpetatakse lõunatiiva lõunaseina välispinna sokli osa taastamine (ilma raidkividest keldriakende raamistusteta). Betoneeritakse sisehoovi ja I eelhoovi ühendava läbikäigu raudbetoonvõlv, kaetakse see killustiktäitega ja kaetakse pealt vee ärajuhtimiseks vajaliku betoonkattega. Betoneeritakse pealt mätastiku paigaldamiseks vajaliku nõgusa kattega lõunatiiva põhjapoolne müüristik ja läänetiiva müüristik (viimane osaliselt). Parandatakse kapiitlisaali ja käärkambri all asuvate keldrite hoovipoolsete sissepääsude kaared, kuna sissepääsude sulgemiseks valmistatakse ja paigaldatakse metallist võreksed.

Koostanud:

/R. Zobel./

Aruanne end. Padise kloostri varemete objektil 1961.a. kulutatud summadest seisuga ol.dets.1961.a.

Jrk. nr.	Artikkel	Täitmine kuude lõikes rbl.												Kokku aastas rbl.	
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII		
1.	Konservee- rimistööd	-	-	-	-	630,70	2550,40	3925,20	1005,30	-	-	-	-	9754,10	
2.	Uurimis- projektee- rimistööd	475,69	443,28	31,45	-	43,88	130,10	448,52	514,26	50,80	159,70	84,35	85,06	-	2467,09
												Kõik kokku: rbl.	12221,19		

Märkus: Aruandes ei ole arvestatud 1961.a. detsembrikuu uurimis-projekteerimistööde täitmist, mis aruande ajaks ei olnud veel vormistatud.

Koostanud:

R. Zobel
/R. Zobel./

Fotoillustratsioonide nimestik.

1. Üldvaade W-tiivale ja kiriku S-seinale enne tööde algust 1961. a. Esiplaanil transportplatvorm W- ja S-tiiva nurga kohal (vaade S-st).
2. Üldvaade W-tiivale ja kiriku S-seinale (vaade SO-st).
3. Üldvaade kiriku S-seinale ja O-tiivale (vaade SW-st).
4. Tagaplaanil O-tiib, esiplaanil S-tiib konserveeritud N-seina fragmendiga (vaade SW-st).
5. Üldvaade sisehoovile kaevamistöõde algul 1961. a. Esiplaanil W-tiiva N-poolne ruum. Paremal kalorifeeriruumi provisoorne kaitsekatus.
6. Vaade sisehoovi SO-nurka. Esiplaanil proovišurf.
7. Üldvaade sisehoovi S-küljele. Hoovil näha mõisaaegsete juurdeehituste müürisäilmed väljakaevamiste ajal (vaade kiriku mungaportaalilt).
8. Üldvaade sisehoovi SO-nurka mõisaaegsete juurdeehituste müürisäilmetega, mille vasakpoolses lõigus on säilinud kaks ristikäigu kaaristupiilari alumist osa.
9. Sisehoovi S-poolne külg ja SO-nurk. Esiplaanil mõisaaegsete juurdeehituste müürisäilmed väljakaevamise ajal (vaade NW-st).
10. Sisehoovi S-polel väljakaevatud mõisaaegsete juurdeehituste N-seina vundamendisäilmed. Esiplaanil munakivisillutis, mis on vanem kui juurdeehitus. Vasakul näha kanalitaoline proovikaevend, mis läbib sisehoovi pinnase N-S suunas. Tagaplaanil N- ja O-tiiva seinad (vaade S-st).
11. Sisehoovi S-polel väljakaevatud juurdeehituste vahesein O-küljel (vaade W-st).

12. Sisehoovi S-poolel väljakaevatud juurdeehituste vahesein W-küljel. Vasakul S-tiiva kaar-ava. Esiplaanil näha suurte põllukivide purustamine tulega kuumutamise abil (vaade O-st).
13. Sisehoovi O-külg O-tiiva W-seinaga. Seinaga rööbiti külgnevas müürisäilmete reas paiknevad ristikäigu piilarite säilmed (vaade N-st).
14. Sisehoovi SO-nurk. Tagaplaanil O-tiib. Esiplaanil juurdeehituste säilmete O-poolne vahesein (vrd. pilt nr.11) ja selle taga ristikäigu piilarite säilmed (vaade SW-st).
15. Sama, mis nr.14 (kordusvõte).
16. Ristikäigu piilarite osad väljakaevamise ajal. Tagaplaanil S-tiiva sein ja juurdeehituse O-poolne vahesein (vaade NO-st)
17. Ristikäigu piilarite säilmed hoovi SO-nurgas väljakaevamiste ajal (vaade SW-st).
18. Ristikäigu S-poolne piilari säilinud osa (S- ja O-ristikäigu nurgas) ülalt vaates; tagaplaanil juurdeehituse vaheseina vundament.
19. Üldvaade sisehoovi NO-nurka. Parempoolsel hooviküljel näha poolringilise välisservaga paekivist sillutis, mis on likvideeritud ristikäigu kohale ehitatud (ilmselt katustelt tulev vee ärajuhtimiseks). Tagaplaanil kirikuseina ja O-tiiva sein alumine tsoon pärast konserveerivat vuukimist (vaade SW-st).
20. Kirikumüüri alumine tsoon sisehoovi N-küljel vuukimistöö algul. Vasakul näha kinnimüüritud keldriuks (vaade S-st).
21. Sama, mis nr.20 vuukimistöö ajal. Müüri alumises servas näha kergelt taanduvat astet, mis tähistab kunagise ristikäigu põranda kõrgust.

22. Kiriku seinamüür sisehoovi NW-nurgas värava-ava kõrval. All paremal näha kinnimüüritud keldriuks kadunud raidportaali jälgedega. Keldriuksest vasakule on lahtivõtmisel ristikäigu läänepoolsema võlvikanna süvend (osaliselt veel kinni). Täitemüürituse faktuur on hästi eraldatav põhimüüri faktuurist. Viimane võlvikaare süvend on poole laiem eelmisest ja suundub tõusvat kaarjoont mööda vastu väravapiida seinanurka (nurgas on seinad seostamata!).
23. O-tiiva keldri ukseava (käärkambri all). Ukseava algne raidportaal on hävinud ja on külgedel asendatud uute töötlemata kividega (pärast tulekahju XVIII sajandil?).
24. Sama ukseava, mis nr. 23. Sekundaarsed piidakivid on eemaldatud. Ukseava kõrval keerdtrepi purustatud aknapilu. Vasakul nurgas krüpti viiv ukseava. Esiplaanil näidis-kupits hoovi täitnud prahi alumisest lõigust.
25. O-tiiva keskmise keldri ukseava säilinud raidportaaliga.
26. Sama, mis nr. 25. Ukseava sees näha tugistus sillusvõlvi parandamiseks.
27. Ukseava sisehoovi SO-nurgas enne konserveerimist. Ava ülarservas paremal näha mõigasroide fragment (vanemast ehitusest).
28. Sama ukseava, mis nr. 27 (vaade W-st), enne konserveerimist. Idaseina alumine osa (tellingu kohal) on varemail aegadel konserveeritud (resp. parandatud) mitte õigesti: seinapind on taandatud ca 15 sm, kuna vasakpoolne ukseava on akna kujuliselt alumises osas kinni müüritud (koos piidaseina ja uue täidismüüri seostamisega). Käesoleval konserveerimisel need vead suurelt osalt kõrvaldati.
29. Sisehoovi SO-nurga juures ristikäigu ainukesena säilinud konsool esimese korruse võlvikanna kohal. Vasakul nurgas keldri akna ava.

30. Üldvaade sisehoovi W-küljele. Tagaplaanil W-tiib ja värava-ava (enne laevõlvi ehitamist). Taga vasemal tornelamu jäänused.
31. Üldvaade sisehoovile SW-suunas. Tagaplaanil paremal W-tiib ja tornelamu. Hoovi S-osas mõisaaegse juurdeehituse müüri-säilmed.
32. Üldvaade sisehoovi keskosale kaevamise ajal. Tagaplaanil kiriku S-sein, esiplaanil mõisaaegsete juurdeehituste säilmed (N-müürist).
33. Vaade N-st W-tiiva O-seinale (ülaosa konserveeritud) ja vana ristikäigu kohal olnud, mõisaajast pärineva ehituse vundamendisäilmed (nende all paljastusid ristikäigu alusmüürid). Ees paremal värava palendsein (vaade N-st).
34. Üldvaade sisehoovi W-poollele. Keskel näha kraavitaoline proovikaevend. Vasakul W-tiib, mille kõrval hakkavad paljastuma ristikäigu alusmüürid. Esiplaanil mõisaaegse juurdeehituse N-seina jäänused ja nende alt nähtavale tulnud muna-kivisillutis, mis on ehitatud pärast ristikäigu likvideerimist S-küljele.
35. Vaade N-st W-tiiva ristikäigu väljakaevatavatele alusmüüridele, milles on säilinud akna-avade nišid ja raidraamistuse alumine kivi. Ühtlasi võib täheldada, kuidas ristikäigu otsasein (pildi esiplaanil) suundub W-tiiva müüri sisse, olles sellest vanem.
36. Vaade N-st W-ristikäigu välisseinale (O-seinale), milles on akna-avade madalale ulatuvad nišid. Ristikäigu pörandal näha osaliselt säilinud paekivist pörand. Tagaplaanil S-tiiva lai kaar-ava.

37. W-tiiva ristikäigu välissein (O-sein) akna-nišsidega. Esiplaanil sügavamale ulatuv nišš, millest oletatavasti suundub üks sisehoovile.
38. W-ristikäigu N-poolseim aknanišš koos alumise raamistukiviga, mille keskel on trelliauk (vaade W-st).
39. W-tiiva O-seina hoovipoolne külg. Paremalt küljel vertikaalne jamand, mis tähistab ristikäigu likvideeritud otsaseina põhjas. Jamandi iseloomust ilmneb, et otsasein on vanem kui W-tiiva pikisein. Pildi keskel kinnimüüritud hilisaegse ukse jamandid; allosas näha õhukesest raidkivist lävepakk, mille kõrgus ei vasta ristikäigu põrandale, vaid sisehoovi niivoole (on ehitatud pärast ristikäigu likvideerimist). Vasakul pildi servas jamand, mis pärineb algsest ukseavast.
40. Sisehoovi SW-nurk. Taga paremal S-tiiva müür. Kaevendis näha esiplaanil trepiastmed, mis kõrgema põrandaga S-ristikäigust viivad W-ristikäiku. Astmete taga ristikäigu välisseina vundamendikivid ja veel tagapool nende peal hilisem hoovinivoo paekivisillutisega. Paremalt ülal varisev S-tiiva seinanurk, mille juurest suundus käik S-poolsesse ruumi (suleti hiljem suure leivaahju ehitamisel). Vaade W-st.
41. S-tiiva siseseina varisev nurk, sisehoovi SW nurgas (vrd. pilt nr. 40). Kahel pool jamandit olevate kivistide erinevad kõrgused lubavad oletada, et nurk on sekundaarne ja tähistab hilisemat sissemurret ristikäigu O-seinas.
42. Sama, mis nr. 40. Vaade NW-st. Trepiastmetest paremal olev palendsein ja ka trepiastmed on sekundaarsed ja pärinevad ristikäigu ehitamise ajast. Pane tähele palendseina ebaloogilist lõpetust vasakpoolisel (O-poolisel) küljel! Pildil nr. 41 olev nurk paikneb palendseina kohal, kuid mõnevõrra S-pool - ühel joonel S-tiiva müüriga, mis on näha pildi tagaplaanil.

Paremal serval ristikäigu lõppu moodustav otsasein, mis pärineb leiva-ahju ehitamise ajast ega kuulu kloostri perioodi.

43. Sama trepp, mis piltidel nr.40 ja 42. Vaade NO-st.
44. Suuremas plaanis sama, mis nr.43. Vasakul S-tiiva kaar-ava W-poolne ots.
45. W-tiiva siseseina ja W-ristikäigu S-poolse otsa taga olev seinamüür, mis kulgeb W-O suunas ja moodustas vana kabel-ehituse N-seina. Sellesse seinu on tehtud ulatuslik sisse-murre, mis on võlviga olnud sillatud (võlvikaare algus on näha labidavarre kohal!). Allpool võlvisäilmeid on näha osa leivaahju võlvlaest väljakaevamis-seisundis. Ülal paremal W-tiiva S-poolne ruum tornelamu O-seinaga. Vaade O-st.
46. Esiplaanil leiva-ahju väljakaevatud põrand. Vasemal W-tiiva sisesein ja SO-nurk. Tagaplaanil mõisaaegse juurdeehituse säilmed. Paremal taga S-tiiva varisev nurk (vrld. pilt 41). Vaade SW-st.
47. Sama, mis pilt nr.45. Vaade NO-st.
48. Sama, mis pildid nr.45 ja 47; detailvaade NO-st.
49. Sama, mis pilt nr.48. Leiva-ahju võlvlae W-poolne osa ühtlaselt tahatud, tules kollakaks tõmbunud paeplokkidega.
50. Sama, mis pilt nr.49.
51. Leiva-ahju võlvlae W-poolne osa. Ülaservas ahju kaitsva (?) silluskaare säilmed. Paremal W-tiiva siseseina hoovipoolne külg. Vaade O-st.
52. Vaade S-st leiva-ahju põrandale ja osaliselt ahju külgedel säilinud võlvlaele. Paremal taga W-ristikäigu algus välja-kaevamisel.

53. Vana kabelehituse keldrikorruse NO hurk. Paremal näha O-suunas akna-ava koos raidraamistuse alumise kiviga (võrdle nende sarnasust W-ristikäigu akna-avadega!). Vaade W-st.
54. Variant pildist nr.53.
55. Vana kabelehituse N-seina sisekülg NO nurga juures. Pildil olev nurk moodustab eenduva astme, millele toetus suur, seinapinda nišsideks liigendav kaar. Vaade S-st.
56. Vaade W-st samale eenduvale seinaosale, mis on näha pildil nr.55. Vasakpoolisel küljel sein väliskülje (N-poolse) säilmed.
57. Sama, mis pilt nr.56, ülemine lõik.
58. Vaade W-st sisehoovile ja W-tiivale. Ees paremal tornelamu. Taga paremal lõunatiib.
59. Variantvõtte samast vaatest, mis pildil nr.58.
60. W-tiiva S-poolne ruum 1961.a. kaevamiste algul. Taga vasakul kaevu portaal ja käik kalorifeeriruumi. Vaade SO-st.
61. W-tiiva S-poolne ruum kaevamiste ajal. Taga paremal ehitusprahis uuema ahjuehituse alus. Vaade S-st.
62. W-tiiva S-poolse ruumi O-sein. Vasakul ääres mantelkorstna süvend, keskel ristikäiku viiva ukseava silluskaar, paremal akna silluskaared. Taga paremal S-tiiva sein. Vaade NW-st.
63. Mantelkorstna ülespoole ahenev süvend W-tiiva S-poolse ruumi O-seinas.
64. W-tiiva S-poolse ruumi S-sein väljakaevamisel. Ülal taga näha S-tiiva N-sein ja selle ees W-tiiva O-sein nišiga, mille põhjas on trepiastmed, mis enne sein ümberehitamist viisid ristikäigu teisele korrusele.
65. W-tiiva S-poolse ruumi O-sein. Väljakaevamisel on ristikäiku viiv ukseava. Ukse kohal II korruse seinanišš ja sellest vasemal mantelkorstna süvend.

66. W-tiiva S-poolse ruumi O-sein väljakaevatud ukseavaga ja selle juurde kuuluva trepiga. Vaade W-st.
67. Sama, mis pilt nr.66, detail.
68. W-tiiva S-poolse ruumi W-sein (tornelamu O-sein); all paremal kaevu portaal; all keskel oletatava ahju jäljed ja sellest kahel pool horisontaalne aste algse vahelae toetamiseks. Ahju jälgedele kohal torni teisele korrusele viiv ava. Vaade SO-st.
69. Sama, mis pildil nr.68. Vaade NO-st.
70. Sama, mis pildil nr.66 ja 69; detail oletatava ahju jälgedega, pildi keskel osaliselt säilinud silluskaar tellistest.
71. W-tiiva S-poolse ruumi W-sein. Paremal all kaevu portaal. Portaalist vasemal on ebahütlased jamandid, mis lubavad oletada kaevu-ava sekundaarsust; sellele viitab ka silluskaare mitte tavaline seos ülal oleva seinamüüriga (seinamüür näib olevat ukse kohal väljamurtud ja silluskaar sekundaarsena sobitatud sellesse väljamurtud avasse). Vaade O-st.
72. W-tiiva S-poolse ruumi NW nurk kaevu portaaliga ja kalori-feeri-ruumi viiva kaar-avaga. Vaade SO-st.
73. Sama, mis pildil nr.72, detail. Kaar-avast paremal on näha vana algse ukseava kinnimüürimisel tekkinud vertikaalne jamand ja osa silluskaart.
74. Kaevu-portaal. Portaali ees maas raidkivist silluskaare murdunud osa. (Võrdle pildiga nr.71).
75. Kaevu sisevaade (läbi portaali-ava). Kaevu põhi lõplikult välja kaevamata.
76. Variant vaatest pildil nr.75.
77. Vaade W-tiiva S-poolse ruumi NW nurka. Vaade SO-st.

78. W-tiiva S-poolse ruumi W-sein moodsitamisel. Paremalt nurgas ahjualusesäilmed. Tagaplaanil W-tiiva N-sein.
79. Kalorifeeriruumi viiva kaar-ava O-poolne piidasein. Vaade S-st; vasakul lame nišš kalorifeeriruumi W-seinas; all vasakul vaheseina vundamendisäilmed, mis on seotud W-poolse seinaga ja tõestavad seega oma üheaegsust W-poolse seinaga.
80. W-tiiva S-poolse ruumi NO nurk mantelkorstna kohal pärast hilisema ahjualuse eemaldamist. Keskmisest tugipostist vasakul on seinas vertikaalne jamand, mis on tekkinud tõenäoselt pärast mantelkorstna likvideerimist toimunud parandustöödel. Jamandist paremal on murtud seinapinna taga kalorifeer.
81. W-tiiva S-poolse ruumi NO nurk. N-seinas näha nelinurkne lõõriava, mis ühendas kalorifeeri mantelkorstnaga. Lõõriavause kohal on sein parandamisel pärast mantelkorstna likvideerimist kasutatud ümarguse auguga raidkivi fragmenti, mis kuulus kuumõhu kanali suudmele teise korruse põrandas. Vaade S-st.
82. Detail pildist nr. 81. Neljakandiline lõõriava on puhtalt töödeldud paeplaadis, mille külgedesse on lõõri sulguri jaoks jäetud vastavad sooned. Pildi ülaserivas suudmekivi fragment.
83. W-tiiva S-poolse ruumi SW nurk. Vasakul taga kabelhoone keldri W-sein suure nišikaarega; sama hoone N-sein on suurelt osalt purunenud. Seinakeskel on sekundaarse ukseava säilmed väljakaevamisel. Paremalt tornelamu sein. Vaade NO-st.

84. W-tiiva S-poolse ruumi S-sein (kabelhoone N-sein), seinataga kabelhoone keldriruum täiteprahiga. Seinatagallas ukseava, mis pörandatõstmisele järgnenud perioodil kinni müüriti. Ukseava täitva müüri all olev tühemik tähistab kõrgendatud pörandapinna nivood. Ukseava palendseinte ebakorrapärane ladu ja seos seinaga viitavad kogu ukseava sekundaarsusele.
85. Variant vaatest pildil nr.84.
86. W-tiiva S-poolse ruumi lõunaseina ukseava alumine osa (vaade N-st). Parempoolses servas olev vertikaalne jamand tõestab veenvalt ukse sekundaarsust. Suur raidkivi parempoolses piidas on pärit vöörast portaalist. Tellistega (paremal) on ukseava kõrval püütud tasandada läbimurret soklist ja varjata ilmselt ka laia jamandit ülalpool.
87. W-tiiva S-poolse ruumi SW nurk. Paremal W-seinast eenduv rant vahelae toetamiseks.
88. W-tiiva S-poolse ruumi SO nurk. O-sein on ümber ehitatud ja ilmselt ka osa S-seina, milles on näha vahelage toetanud tala auk.
- 88a. Maapinna profiil W-tiiva S-poolse ruumi keskosas. All (valge) puutumata pinnas. Vaade N-st.
89. Kalorifeeri kaitsva varikatuse betoneerimine. Vaade S-st.
90. Kalorifeeri kaitsva varikatuse betoneerimine. Vaade N-st.
91. Sisevärava kangialuse vahevölvi betoneerimine. Valminud on völvi šabloon-laudis. Vaade O-st. Esiplaanil sisehoov.
92. Sama, mis pildil nr.91. Lähivaade SW-st.
93. Värava kangialuse W-osa pärast betoneerimist. Müüripealsed tagaplaanil on kaetud betooniga (pealispind on lamedalt nõgus, et vesi ei nõrguks seinapindadele ja et mättakiht paremini püsiks).

94. Esiplaanil värava kangialuse betoonvõlv, millele veetakse killustikku pealispinna tasendamiseks. Kõrval oleval seinal toimub müüripealse betoneerimine.
95. Vaade S-st kloostri lõunatiiva välisküljele, kus ekskavaator on alanud varisemisprahi äravedu.
96. Vaade O-st S-tiiva välisküljele. Ekskavaator esiplaanil on eemaldanud juba ca 1 m sügavuselt varisemisprahti.
97. S-tiiva osaliselt lahtikaevatud väliskülg. Alumine seinapind on terve, kuna kõrgemal on ca 1,5 m laiune purunenud tsoon. Vaade O-st.
98. S-tiiva väliskülg. On alanud purunenud tsooni parandamine. Vaade W-st.
99. S-tiiva väliskülg. Purunenud seinapind keldriakende ja esimese korruse akende vahel. Vaade O-st.
100. S-tiiva väliskülje W-poolne lõik. All näha keldri akna-ava, mille raamistus ja osa sillusvõlvi on hävinenud. Vaade SO-st. Vasakul näha vana kabelehituse keldrikorruse O-sein, mille vastu on ehitatud S-tiib.
101. S-tiiva väliskülje purunenud tsoon. Vaade W-st.
102. S-tiiva väliskülje purunenud tsoon. Esiplaanil O-poolne keldriaken. Purunenud sein keskel lavatooriumi veesüliti müüri sisene osa. Tagaplaanil kabelehituse keldri sein akna-avaga.
103. S-tiiva välisseina O-poolne keldriaken. Vaade SO-st.
104. Parandatakse S-tiiva väliskülge. Paremalt keskel veesüliti kanal.
105. S-tiiva väliskülg O-poolse keldriakna kohal. Vaade S-st.
106. S-tiiva väliskülg O-poolsest keldriaknast ida pool. Vaade S-st.
107. S-tiiva väliskülg O-poolsest keldriaknast ida pool. Ülal näha refektooriumi O-poolne aken. Vaade S-st.

108. SO-vaade S-tiiva välisseinale idapoolse keldriaknaga.
109. Variant samast vaatest, mis pildil nr.108.
110. Variant samast vaatest, mis pildil nr.108.
111. S-tiiva ja vana kabelehituse O-seina liitenurk. Paremal oleval S-tiiva välisseinal on tugevalt eenduv "sokkel", mis tegelikult on tekkinud S-seina ülemise osa tunduvalt taandamisest ehitustööde ajal. Üksikud tugevamad S-seina kivid on "lükatud" kabelimüüri sisse, et saavutada mõlema müüri vahel paremat ehituslikku sidet. Üleval pool on sellest loobutud. Vaade SO-st.
112. W-vaade S-tiiva välisküljele lahtikaevamise ajal. Hästi on näha eenduv "sokkel", mis ida poole suundudes üldisesse müüripinda ära kaob.
113. S-tiiva väliskülje O-poolne osa refektooriumi akna kohal, kus eenduv "sokkel" lõplikult kaob üldisesse müüripinda. Vaade S-st.
114. Variant samast vaatest, mis piltidel nr.107 ja 113.
115. S-tiiva väliskülg lavatooriumist tuleva veesüliti-kanaliga. Vaade SO-st.
116. Lavatooriumi veesüliti-kanali müüri sisene lõik enne müüripinna taastamist.
117. Sama, mis pildil nr.116 pärast müüripinna taastamist.
118. S-tiiva väliskülje parandamine. Vaade SO-st.
119. NO-vaade O-tiiva välisküljele, kus on näha kiriku O-aken, käärkambri aken ja kapiitlisaali aken.
120. Kiriku O-akna lahtimüürimine. Vaade O-st.
121. Kiriku O-aken pärast lahtimüürimist. Akna veelaud on akna kinnimüürimisel alumises lõigus rikutud. Raidraamistikust on säilinud ainult üksikud fragmendid.
122. Variant-vaade kiriku O-aknale.

123. Kapiitlisaali aken idaseinas enne lahtimüürimist. Vaade O-st.
124. Kapiitlisaali aken pärast lahtimüürimist. Silluskaare mõlema otsa all on suuremõõtmelised müürikiivid (neist vasakpoolse otsa all on puhtalt töödeldud), mis ei võimalda silluskaare külgede pikendamist. Vaade NO-st.
125. Kapiitlisaali ja käärkambri akna-avad. Vaade O-st.
126. Kapiitlisaali akna-ava pärast avamist. Vaade seespoolt. Silluskaare keskel on näha vaataoline süvend raidraamistiku jaoks.
127. Käärkambri akna S-poolne palend sisevaates. Paremalt nurgas sisemise tugipiilari taoline post, millele toetub võlvikand. Vaade NW-st.
128. Kapiitlisaali W-sein osaliselt kinnimüüritud ukseavaga. Ukseava vasakpoolsel piidal on näha hilisem juurdeladu. Taga nurgas võlvisiilu toetav nurgapost, mis ei ole W-seinaga ehituslikult seotud.
129. Lahtimüüritud nišš kapiitlisaali W-seinas. Tules kannatanud nurgapost (SW nurgas) on seintega ehituslikult seotud. Vaade NO-st.
130. Kapiitlisaali SW nurk. Vasakul S-seinas kinnimüüritud sekundaarne ukseava. Sein ülaosas siledat palklage kandnud talade augud (kinnimüüritud). Pane tähele võlvi kilpkaart W-seinas!
131. Kapiitlisaali NO-nurk käimla uksega ja kinnimüüritud sekundaarse ukseavaga. Käimlaukse kõrval võlvikanda toetav nurgapost. Vaade SW-st.
132. Kapiitlisaali NW-nurk. Võlvikannas ahju jaoks sissemurtud lõõriava. Paremalt N-sein sekundaarse ukseavaga. Sein ülaosas hilise lae talaugud.
133. Kapiitlisaali laevõlvi keskosa. Servjooned ei ulatu võlvi tsentrisse, mis on kujundatud iseseisva nelinurgana. Vaade alt.

134. Näide O-tiiva välisseina müüri-faktuurst S-poolse keldri-
ukse kõrval (lubjakasti jaoks tehtud kaevendi kohal).
135. Dekoratiivne raidkivi roosiga ja keppestiilis raamistusega.
136. Põdrasarvest püssirohusarv. Vaade tagaküljele.
137. Püssirohusarve esikülge reljeefse kujutusega kolmekuninga
legendist.

Täiendavad lisafotod (käsitleda üldnimestiku järjekorras,
näit.: 11, 11a jne.)

- 11a. Sisehoovi S-poolel väljakaevatud juurdeehituse O-küljel
oleva täitepinnase profiil SO nurgas (vaade W-st; võrdle
pildiga nr.11).
- 17a. Ristikäigu piilarifragment S-hoovi SO nurgas. Vaade NW-st.
- 37a. W-ristikäik. Vasakul W-tiiva O-seina väliskülge. Ristikäigu
lõpus näha vana pörandi säilmeid. Vaade S-st.
- 64a. W-tiiva SO nurk väljakaevamiste ajal. Taga paremal näha
kabelehituse N-seina alumine osa, mis murti läbi leiva-ahju
ehitamisel. Vaade W-st.
- 124a. Käärkambri aken enne taastamist ja pärast täitemüürituse
kõrvaldamist. Vaade O-st.

Märkus: Fotod nr. 10, 11, 11a, 77, 86, 87, 88 ja 125 on võetud A.Kase-
välja poolt, nr. 55-57, 88a, 98-107, 109-111, 113-116 ja 118
R.Zobeli poolt, kuna ülejäänud kuuluvad V.Raamile.